

Perticipativna prava djece u ustanovi za rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Ivić Hercigonja, Vesna

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:579207>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-22**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ**

VESNA IVIĆ HERCIGONJA

DIPLOMSKI RAD

**PARTICIPATIVNA PRAVA DJECE U
USTANOVU ZA RANI I
PREDŠKOLSKI ODGOJ I
OBRAZOVANJE**

Zagreb, kolovoz 2020.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ
(Zagreb)**

DIPLOMSKI RAD

Ime i prezime pristupnika: Vesna Ivić Hercigonja

**TEMA DIPLOMSKOG RADA: PARTICIPATIVNA PRAVA
DJECE U USTANOVI ZA RANI I PREDŠKOLSKI ODGOJ I
OBRAZOVANJE**

MENTOR: doc. dr. sc. Adrijana Višnjić Jevtić

Zagreb, kolovoz 2020.

SADRŽAJ

Sažetak	1
Abstract	2
1. UVOD	3
2. SLIKA O DJETETU	4
2.1. Razumijevanje participacije djeteta.....	5
2.2. Modeli dječje participacije	8
3. DEMOKRATSKA PARTICIPACIJA DJECE U KONTEKSTU USTANOVE ZA RANI I PREDŠKOLSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE	10
3.1. Grupni i interpersonalni kontekst	10
3.2. Prakse i istraživanja demokratskih procesa u kontekstu ustanova za rani i predškolski odgoj u Norveškoj, Danskoj, Australiji i Walesu	12
4. METODOLOGIJA.....	14
4.1. Cilj istraživanja	14
4.2. Skupine ispitanika	15
5. ANALIZA PODATAKA	16
5.1. Skupina ispitanika: Odgojitelji	16
5.2. Skupina ispitanika: Roditelji	28
5.3. Skupina ispitanika: Djeca	36
6. RASPRAVA	48
7. ZAKLJUČAK	55
LITERATURA.....	57

Sažetak

Participativna prava djeteta navedena su u Konvenciji o pravima djeteta (UN, 1989) i uključuju članke kojima se djetetu omogućuje aktivno sudjelovanje u okruženju i pripremu za aktivno građanstvo u budućnosti, a odnose se na pravo uzimanja u obzir djetetovog mišljenja, slobode izražavanja, vjerske slobode, slobode druženja, pravo na privatnost i pravo na informacije iz raznih izvora. Participativna prava odražavaju temeljnu koncepciju shvaćanja djeteta kao subjekta s pravima i individualnim posebnostima, a ne samo kao korisnika zaštite odraslih osoba.

Participativna prava djetetu daju moć, a odrasli nisu uvijek spremni dijeliti moć s djecom. U suradničkom odnosu unutar konteksta ustanove za rani i predškolski odgoj vidljive su tri strane: dijete, roditelj i odgojitelj. Cilj ovog istraživanja bio je istražiti percepciju participativnih prava od strane djece, odgojitelja i roditelja kako bi se dobio uvid o tome kako odrasli vide djecu i kakva je praksa njihovih svakodnevnih interakcija s djecom vezano uz participaciju djeteta, kao i obilježja suradničkih odnosa i ostvarivanja participativnih prava iz perspektive djeteta. U radu se daje prikaz rezultata istraživanja provedenog metodom fokus grupe među odgojiteljima i roditeljima te otvorenog intervjua s djecom o važnosti i percepciji participativnih prava u ustanovi za rani i predškolski odgoj i obrazovanje. Shierov model dječje participacije koristi se u ovome radu kao alat za samoprocjenu predanosti participaciji praktičara i organizacije u cjelini.

Ključne riječi: participativna prava djece; roditelj – odgojitelj – dijete; kontekst ustanove za rani i predškolski odgoj i obrazovanje.

Abstract

Participatory children's rights are stated in the Convention on the Rights of the Child (UN, 1989) and include articles by which the child is granted to actively participate in the environment and preparation for active citizenship in the future, and pertain to the right to observe the opinion of the child, freedom of expression, religious freedoms, freedom to socialise, right to privacy, and the right to acquire information from different sources. Participatory children's rights reflect the basic concept of understanding the child as a subject with rights and individual specificities, and not only as the beneficiary of the protection of adults.

Participatory children's rights give power to the child, and adults are not always ready to share power with children. In a participative relationship within the context of an institution for early and preschool education three sides are visible: the child, the parent and the educator. The goal of this research was to explore the perception of participatory rights by the children, educators and parents in order to acquire an insight into the way the adults see children and what is the practice of their everyday interactions with children regarding the participation of the child, as well as the characteristics of cooperative relationships and realisation of participatory rights from the perspective of the child. The paper provides a display of research results conducted by the method of a focus group among educators and parents, as well as an open interview with children on the relevance and perception of participatory rights in an institution for early and preschool education and care. Shier's model of child's participation is used in this paper as a tool for self-evaluation of commitment to participation of practitioners and of the organisation as a whole.

Keywords: participatory children's rights; parent – educator – child; context of the institution for early and preschool education and care.

1. UVOD

Činjenica da djeca imaju prava novijeg je datuma i povezuje se sa suvremenim konceptima djeteta i djetinjstva. Participativna prava djeteta navedena su u Konvenciji o pravima djeteta (UN, 1989) i uključuju članke kojima se djetetu omogućuje aktivno sudjelovanje u okruženju i pripremu za aktivno građanstvo u budućnosti. Članci 12. - 17. (UN, 1989) odnose se na prava uzimanja u obzir djetetovog mišljenja, slobode izražavanja, vjerske slobode, slobode druženja, pravo na privatnost i pravo na informacije iz raznih izvora. Članak 3. govori da se u svim postupcima polazi od najboljeg interesa djeteta. Članci Konvencije o pravima djeteta (UN, 1989) koji daju djetetu pravo da bude aktivni sudionik u životu zajednice odražavaju temeljnu koncepciju shvaćanja djeteta. Participativna prava sastavni su dio svih važećih dokumenata i propisa orijentiranih prema djetetu i njegovoj dobrobiti.

Dijete se promatra kao pravna osoba i nositelj prava, a ne samo korisnik zaštite odraslih osoba. Djetetu se pristupa kao subjektu s pravima, uvažava ga se kao individuu sa svojim posebnostima (Maleš, Milanović i Stričević, 2003). Svjesna i aktivna participacija djeteta u različitim životnim situacijama omogućava djetetu da uvježbava i razvija odgovornost za svoje postupke i djelovanje. Kada odrasli čuju i slušaju glas djeteta, ono dobiva moć. Participativna prava djetetu daju moć, a odrasli nisu uvijek spremni dijeliti moć s djecom. Soryn i Galoway (2005, Pećnik 2008) tvrde da se kroz izgradnju „djelatnog“ djeteta i zajednički rad na odnosima uzajamnog poštovanja i rasta moć između djeteta i odraslih može uravnotežiti. U takvom odnosu dijete je kompetentno i sposobno, a odrasli pregovaraju i dijele moć s djecom bez odricanja vodstva. Takvim pristupom omogućava se autonomija djeteta. Odrasli svoju moć i snagu „posuđuju“ djetetu umjesto da je iskazuje nad njim. U takvom procesu i odrasla osoba uči i ima moć.

Istraživanja pokazuju napredak u sudjelovanju djece u odlukama koje unutar obitelji i zajednice na njih utječu (Brajša-Žganec i sur., 2014). Pregled recentne literature ne daje sustavne pokazatelje o dječjoj participaciji u ustanovama za rani i predškolski odgoj.

U suradničkom odnosu unutar konteksta ustanove za rani i predškolski odgoj surađuju djeca, roditelji i odgojitelji. Potrebno je razmotriti položaj svake od tih strana u međusobnom odnosu (Bogatić, 2018).

U prvome dijelu ovoga rada daje se prikaz slike o djetetu, razumijevanje participacije djeteta te prikaz modela participacije s naglaskom na Shierov model participacije. Drugi dio rada donosi teorijsku podlogu o demokratskoj participaciji djece u kontekstu ustanova za rani i predškolski odgoj i obrazovanje. Navode se primjeri dobrih praksi i pregled istraživanja vezanih uz poštivanje participativnih prava i razvoj demokratskih odnosa u Norveškoj, Danskoj, Australiji i Walesu. Završni dio rada donosi rezultate kvalitativnog istraživanja *Participativna prava djece u ustanovi za rani i predškolski odgoj i obrazovanje* provedenog u travnju, 2020. Kao istraživačke tehnike odabrane su: metoda fokus grupe za odgojitelje i roditelje te otvoreni intervju s djecom, putem videopoziva. Rasprava donosi promišljanja o percepciji participativnih prava od strane odgojitelja, roditelja i djece. Zaključna razmatranja o stupnju predanosti participaciji u ustanovi za rani i predškolski odgoj i obrazovanje donose se pomoću Shierovog modela participacije (Shier, 2001) kao alata za samoprocjenu predanosti praktičara i organizacije u cjelini.

2. SLIKA O DJETETU

Činjenica da djeca imaju prava novijeg je datuma i povezuje se sa suvremenim konceptima djeteta i djetinjstva. Poimanje djeteta i prirode djetinjstva mijenjalo se tijekom povijesnih razdoblja, a shvaćanje djeteta ovisilo je i o društvenom sloju kojem dijete pripada. Različite države imale su različita shvaćanje djeteta i djetinjstva što je bilo vidljivo u njihovim zakonima. Djetinjstvo se može promatrati kao društveni konstrukt koji je izmislio čovjek (Koren, 2005, str. 2). Perspektive o maloj djeci kao aktivnim građanima, njihovo demokratsko sudjelovanje u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju te skrb u djetinjstvu dobili su sve veće priznanje u međunarodnim istraživanjima i politikama u posljednja dva desetljeća (Eriksen, 2018, str. 2). Konvencija o pravima djeteta (UN, 1989) definira dijete kao svako ljudsko biće mlađe od 18 godina te ga stavlja u poziciju pravnog subjekta i nositelja prava, a ne kao objekta prava i korisnika tuđe zaštite. Dijete se shvaća kao

kompetentan građanin, stručnjak za vlastiti život koji ima svoje mišljenje koje je vrijedno čuti te ima kompetencije za sudjelovanje u kolektivnim odlukama (Moss, 2007). Na temelju spoznaja razvojne psihologije učvrstila se spoznaja o slici djeteta kao sukonstruktora odgojno-obrazovnog procesa, ali i socijalnih odnosa. Dijete stvara vlastitu sliku svijeta na temelju osjetilnih i socijalnih iskustava (Bašić, 2011). Slika djeteta kao ravnopravnog subjekta i nositelja prava naglašava da je dijete sukonstruktor znanja, identiteta i kulture (Bašić, 2011, str 33). Istraživanja pokazuju napredak u sudjelovanju djece u odlukama koje unutar obitelji i zajednice na njih utječu (Brajša-Žganec i sur., 2014). Autorica Šagud ističe pristup djetetu i djetinjstvu kao izrazu društvenog i kulturnog fenomena te ga određuje kao zasebnu kategoriju koja se definira iz pozicije odraslih kroz dvije suprotne perspektive. Jedna perspektiva promatra dijete kroz izgrađivanje poželjne socijalizacije modeliranjem i procesom izgradnje, ili drugog koncepta prema kojem je dijete glavni akter svoga razvoja u međudjelovanju s društvenim kontekstom koji može uvećati ili smanjiti djetetove prirodne potencijale (Šagud, 2018, str. 265). Slika djeteta kao ravnopravnog subjekta i nositelja prava naglašava da je dijete sukonstruktor znanja, identiteta i kulture. Dijete je usmjereno na razumijevanje okruženja u kojem živi i razvija se (Bašić, 2011). Dijete raspolaže širokim spektrom mogućnosti koje pod utjecajem odgoja i sociokulturne sredine razvija kao proaktivno biće (Došen Dobud, 2005).

2.1. Razumijevanje participacije djeteta

Participativna prava sastavni su dio svih važećih dokumenata i propisa orijentiranih prema djetetu i njegovoj dobrobiti. Neki od dokumenata su: Nacionalni program odgoja i obrazovanja za ljudska prava (1999); Nacionalni kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje (2011); Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije (2014). *Nacionalna strategija za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2014. do 2020.* je dokument usmjeren na promicanje i zaštitu prava djece koji promovira cjeloviti i integrativni pristup pravima djece. Kao strateški cilj i dio drugih ciljeva postavljeno je sudjelovanje djece. Pravni su dokumenti obvezujući za sve sudionike društva. Sudjelovanje djeteta i ostvarivanje participativnih prava pripremaju djecu za aktivnu ulogu u društvu. Aktivna dječja participacija u

društvenom životu zajednice izrađuje samopouzdanje djeteta, razvija komunikacijske vještine, daje im osjećaj važnosti. Kod odraslih je potrebno razvijati razumijevanje, toleranciju i poštivanje prema djeci i dječjem mišljenju (Brajša-Žganec i sur., 2014).

Participacija djeteta složen je koncept koji je teško definirati. Postoji mnoga razumijevanja i tumačenja izraza participacija. Mnogi istraživači (Hart, 1992; Shier 2001; Maleš, Milanović, Stričević 2003; Lansdown, 2010, prema Kodele 2017) opisuju ga kao proces koji djetetu omogućuje da slobodno izražava svoje mišljenje, potrebe i želje, da se dijete sasluša u svim pitanjima koja ga se djeteta tiču, te da se mišljenje djeteta uvažava, da je u skladu sa dobi i zrelošću djeteta. Lansdown smatra da se pojam participacija u širem razumijevanju povezuje s društvenim angažmanom. Kada se odnosi na participaciju djeteta, povezuje se s pravima sadržanim u 12. članku Konvencije o pravima djeteta (Lansdown, 2011). Participacija se shvaća kao svako aktivno i smisleno sudjelovanje djece u raznim okruženjima, kao što su škola, vrtić, lokalna zajednica (Širanović, 2017). Prema Konvenciji o pravima djeteta koja sadrži četiri grupe prava: prava preživljavanja, razvojna prava, zaštitna prava i prava sudjelovanja, upravo četvrta grupa prava koja daju djetetu pravo da bude aktivni sudionik u životu zajednice odražava temeljnu koncepciju shvaćanja djeteta. Dijete je nositelj prava, a ne samo korisnik zaštite odraslih osoba. Ono se promatra kao subjekt s pravima, uvažava se kao individua sa svojim posebnostima (Maleš, Milanović i Stričević, 2003).

Konvenciju o pravima djeteta (UN, 1989) možemo smatrati prvim pravnim dokumentom koji je zakonski obvezujući za sve zemlje potpisnice dokumenta, što također uključuje pravo nadziranja primjene dokumenta (UNICEF Hrvatska). Pojedini članci Konvencije o pravima djeteta eksplicitno iznose pojedina prava sudjelovanja, (od 12. do 17. članka), a postoje i članci u kojima se ta prava pretpostavljaju. U članku 12. Konvencije o pravima djeteta navodi se pravo da se djetetovo mišljenje uzme u obzir u skladu s dobi i zrelošću; 13. članak ističe pravo na slobodu izražavanja (usmenog pismenog ili putem drugih medija); članak 14. odnosi se na slobodu mišljenja, savjesti i vjere; 15. članak govori o slobodi druženja i mirnog okupljanja; članak 16. daje djetetu pravo na privatnost; članak 17. Govori o pravu djeteta na informacije iz različitih izvora (Maleš i sur. 2003, str. 204). Konvencija o pravima djeteta u svojoj filozofiji uvažavanja djeteta usmjerava odrasle na suradnju s djetetom. Odrasli bi trebali pomagati djetetu da nauči izražavati

svoje mišljenje o svim stvarima koje su u fokusu njihovog interesa. (Lansdown, 2001, prema Maleš i sur. 2003. str. 204).

Autorica Jeđud Borić (2017) smatra da se ponekad participacija djece promatra kroz dva različita, oprečna stajališta: potpuna neparticipacija pri kojoj djeca ne sudjeluju, i nisu uključena, a djecu zastupaju odrasli i apsolutna participacija koju se promatra kao samostalno uključivanje djeteta, a odrasli nisu uključeni. Ako se odrasli vode takvim principima, postoji mogućost za udaljavanje od ostvarivanja participativnih prava djeteta ili mogu služiti kao opravdanje za nemogućnost provođenja istih prava u praksi. Dužnost odraslih je poštivati načela Konvencije o pravima djeteta. Poteškoća u ostvarivanju dječjih prava može nastati prilikom interpretacije odraslih o zrelosti djeteta i primjerenosti dobi djeteta (Lansdown, 2001). To znači da je ostvarivanje participativnih prava djeteta, izražavanje dječjeg mišljenja i njegovo uvažavanje prepušteno volji odrasle osobe i njegovoj procjeni (Kodele, 2017, str. 20). Prema autorici Kodele (2017) nejasne definicije participacije u Konvenciji o pravima djeteta i široko postavljene granice u kojima je odluka prepuštena odrasloj osobi predstavljaju izazov odraslima za ostvarivanje participativnih prava u svim područjima koja su usmjerena na sigurnost djeteta, odgoj, obrazovanje, zaštitu i skrb. Općim komentarom (General Comment No. 14, 2013) o pravu djeteta na najbolji interes djeteta želi se osigurati primjena i poštivanje najboljeg interesa djeteta od strane države potpisnice Konvencije o pravima djeteta. Glavni cilj ovog općeg komentara je poboljšati razumijevanje i primjenu prava djece na najbolji interes djeteta. U članku 3. Konvencije o pravima djeteta ističe se shvaćanje prava djeteta kao dio ljudskih prava te prepoznaju dijete kao individu s potrebama koje se mijenjaju tijekom godina i odrastanjem djeteta. Nastoji se uspostaviti ravnoteža između prava djeteta i odgovornosti odraslih za zaštitu i razvoj djeteta (Maleš i sur. 2003). Primjenom ovog komentara želi se utjecati na promicanje stvarne promjene u stavovima koje vode potpunom uvažavanju djece kao nositelja prava na bilo kojoj razini društva. Komentar (General Comment No. 14, 2013) se u svom sadržaju između ostalog obraća osobama koje rade s djecom i za djecu. To znači da uključuje i odgojitelje. Autorica Eriksen (2018) u svojoj studiji ističe blisku povezanost koncepta demokratske participacije i djelovanja u najboljem interesu djeteta. Demokratsku participaciju treba razumjeti kao vrijednost koja je kontinuirano evidentna i implicitno shvaćena kao inkluzivna

aktivnost u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju. Takvo viđenje omogućuje djeci djelovanje, odrastanje i život u zajedništvu s razlikama i višestrukošću jer je to u najboljem slučaju interes djeteta. U najboljem je interesu djeteta kvalitetno obrazovanje u ranom djetinjstvu koje uključuje kvalitetne i educirane odgojitelje i druge stručnjake, prilagođeno okruženje za učenje i odgovarajuće metode učenja i podučavanja. Obrazovanje nije samo ulaganje u budućnost već i prilika za poštovanje i sudjelovanje (Bajpai, 2003). Participacija ne djeluje sve dok oni koji imaju moć nisu voljni distribuirati je (Badham, 2004, prema Adu-Gyamfy, 2013, str. 1766). Slično razmišljanje ima Gun (2008, prema Adu-Gyamfy, 2013) koji iznosi da uključenost djece u donošenje odluka pretpostavlja dijeljenje moći među sudionicima. Također, Reddy i Ratna (2002, prema Adu-Gyamfy, 2013) govore da participacija mora biti učinkovita, konstruktivna i pozitivna u odnosu na djecu.

2.2. Modeli dječje participacije

U suvremenoj literaturi mogu se pronaći podaci o mnogo različitih modela participacije. U osnovi ih možemo podijeliti na hijerarhijske i nehijerarhijske modele. Najpoznatiji hijerarhijski model je „Ljestvica participacije“ Rogera A. Harta (1992). Predstavljen je poput ljestava i predstavlja put penjanja po ljestvama na osam razina. Model je razvijen kao alat za razumijevanje djece i njihovog sudjelovanja u projektima. Prve tri razine od manipulacije, dekoracije i tokenizma (simboličko djelovanje) ne predstavljaju pravu, već prividnu participaciju. Na četvrtoj razini djeca su informirana o projektu i razumiju njegovu svrhu, a njihovo sudjelovanje je dobrovoljno. Na petoj razini djeca su informirana i konzultirana, što znači da su savjetnici odraslima koji vode projekt, ali traže mišljenje djece koje se ozbiljno uzima u obzir. Na šestoj razini odrasli iniciraju projekt, a djeca sudjeluju u odlučivanju zajedno s odraslima. Na posljednjoj razini uloga odraslih je da prepoznaju dječju inicijativu, odnosno djeca razvijaju projekt u kojem djeca upravljaju, a odrasli ne interveniraju.

Hijerarhijski model dječje participacije „Putevi do participacije“ razvio je Robert Shier. Ovaj model predstavlja adaptaciju Hartovog modela „Ljestvice participacije“ (Hart, 1992). Namijenjen je stručnjacima koji rade s djecom kako bi odredili svoju trenutnu poziciju i uočili nužne postupke koje je potrebno provesti kako bi povećali

razinu participacije (Jeđud Borić, 2017. str. 14). Shierov model dječje participacije korišten je u ovome radu kao alat za samoprocjenu predanosti praktičara i organizacije u cjelini kako bi olakšali uvid u percepciju participativnih prava i stupanj predanosti participaciji u ustanovi za rani i predškolski odgoj i obrazovanje.

Model možemo pratiti kroz pet razina: Prva razina – djecu se sluša; druga razina – djecu se podupire da izraze svoje mišljenje; treća razina – mišljenje djece uzima se u obzir; četvrta razina – djeca su uključena u procese donošenja odluka, i peta razina – djeca dijele moć i odgovornost s odraslima kod odlučivanja (Shier, 2001). Minimum za usklađeno djelovanje s Konvencijom o pravima djeteta (UN, 1989) predstavlja postizanje prve tri razine. Specifičnost ovog modela je što se svaka razina sudjelovanja križa sa stupnjem predanosti participacije djece pri čemu točka sjecišta sudjelovanja djece i predanosti odraslih pokazuje na kojem nivou je podrška dječjoj participaciji pojedinca (odgojitelja ili stručnih suradnika) ili vrtića kao organizacije (Širanović, 2017, str. 143). Na svakoj od razina sudjelovanja djece postavljaju se tri pitanja koja ukazuju na stupnjeve predanosti participaciji i označene su kao otvaranje, prilika i dužnost. Kada su odrasli ili ustanova za rani i predškolski odgoj spremni i osobno predani raditi na nekoj razini sudjelovanja (npr. Jesi li spreman slušati djecu? Jesi li spreman podržati djecu u iznošenju mišljenja? Jesi li spreman mišljenje djece uzeti u obzir? Jesi li spreman uključiti djecu u odlučivanje? Jesi li spreman dijeliti moć s djecom?), možemo govoriti o otvaranju na pet razina sudjelovanja. Kada su zadovoljeni određeni uvjeti, primjerice znanja, vještine, materijalni i vremenski uvjeti te usvojenost suvremenih procedura i pristupa koji odraslome omogućuju rad na određeni način, možemo govoriti o prilikama. Za svaku razinu pokušamo odgovoriti na pitanje: Radiš li na način koji ti omogućuje da slušaš djecu? – na prvoj razini; Koristiš li metode koje pomažu djeci da izraze mišljenje? – na drugoj razini; Donosiš li odluke na način koji omogućuje uzimanje mišljenja djece u obzir? – na trećoj razini; Postoji li procedura koju koristiš za uključivanje djece u odlučivanje? – na četvrtoj razini; Postoji li procedura koju koristiš za dijeljenje moći i odgovornosti s djecom? – na petoj razini. Kada politika ustanove za rani i predškolski odgoj uključuje sudjelovanje djece, možemo govoriti o dužnosti kao stupnju predanosti. Pitanje na prvoj razini je: Je li slušanje djece politika ustanove? Na drugoj razini – Je li podrška djeci da iznesu svoje mišljenje politika ustanove? Na trećoj razini – Je li uzimanje mišljenja djece u obzir politika ustanove? Na četvrtoj

razini – Je li uključivanje djece u odlučivanje politika institucije? Na petoj razini – Je li politika institucije dijeljenje moći i odgovornosti?

Uočena je sličnost s Hartovim modelom „Ljestvica participacije“ koji je nadopunjen dimenzijom osobne i institucijske predanosti participaciji djece (Širanović, 2017, str 143). Ako se želi postupati i djelovati u skladu s načelima Konvencije o pravima djeteta (UN, 1989), prve tri razine predstavljaju osnovu za ostvarivanje dječje participacije. Ovakvim pristupom odrasli i djeca postaju „uvažavajući partneri“ u međusobnom odnosu gdje se dječja perspektiva prihvaća u cijelosti i uvažavaju se načini izražavanja dječjih odluka, ovisno o tome žele li djeca svoju perspektivu izraziti ili ne žele.

Kao primjer nehijerarhijskog modela participacije možemo promatrati Tresederov model koji stupnjeve participacije zamjenjuje kružnicom što objašnjava različitim utjecajima na način sudjelovanja djece, polazeći od kulturnih, materijalnih, okruženja, odraslih osoba i različitih osobnosti. Individualne potrebe pojedinca određuju način sudjelovanja (Markovinović i Maleš, 2011). Autorice navode da se praksa i kvaliteta odnosa djece i odraslih ne bi trebala procjenjivati pomoću modela participacije, nego ukazati praktičarima na razlike.

3. DEMOKRATSKA PARTICIPACIJA DJECE U KONTEKSTU USTANOVE ZA RANI I PREDŠKOLSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE

3.1. Grupni i interpersonalni kontekst

Prostor ustanove za rani i predškolski odgoj može se promatrati kao idealan prostor za participativnu demokratsku praksu koja nudi mogućnost sudjelovanja svih zainteresiranih dionika od djece, roditelja i odgojitelja (Moss, 2007). Demokratska praksa podrazumijeva dijalog, pa bi svakodnevni kontekst ustanove trebao poticati dijalog svih sudionika djetetovog životnog prostora u međudnosu interpersonalnih odnosa, vremena i prostora (Rinaldi, 2006, prema Sočo 2011). Za funkcioniranje u demokratskom okruženju i život u zajednici dijete mora postupno naučiti preuzimati odgovornost za sebe i svoje postupke kao i za grupu kojoj pripada. Uči o toleranciji i suradnji u zajednici te pravednosti i demokratskim načinima rješavanja problema.

Autorice Maleš i Stričević (2005) smatraju da tek u grupi s drugom djecom pojedinac može razumjeti da se ponekad mora prikloniti tuđim željama i odreći svoje želje jer je grupa tako odlučila većinom glasova. Biesta (2014, prema Erikson 2018) ističe strukturnu sličnost između obrazovanja i demokracije te da su i obrazovanje i demokracija usredotočeni na postojanje u svijetu, odnosno na postojanje „ja i drugi“. Demokratski subjekt ne postaje se stjecanjem kompetencija ili sudjelovanjem u procesu razvijanja demokratske zrelosti, te odbacuje ideju da je demokracija cilj koji se postiže obrazovanjem i da dolazi tek nakon obrazovanja. Moss (2007) promatra kontekst ustanove za rani i predškolski odgoj između ostalog i kao mjesto za usvajanje temeljnih vrijednosti i stavova koji će djeci biti potrebni u stvaranju demokratskog društva. Ističe njegovanje demokratske prakse poput njegovanje prirodnih strategija učenja djece. Na kvalitetu ustanove za rani i predškolski odgoj utječe i pozitivan utjecaj konteksta kao i stupanj utjecaja pojedinca na promjenu konteksta i upravljanja vlastitim procesom učenja (Sheridan, 2001., prema Antulić Majcen i Pribela Hap, 2017). Demokratska praksa u ustanovi za rani i predškolski odgoj više je od reprodukcije znanja i vještina (Moss, 2007). Djecu smatra aktivnim konstruktorima svog učenja i izvorima vlastitih gledišta koja se tiču svijeta koji ih okružuje. Peter Moss (2007) izrazio je svoje stajalište da su demokracija i obrazovanje neraskidivo povezani i raspravljao o demokratskoj praksi u ustanovi za rani i predškolski odgoj, te kako djeluje na nekoliko razina: na nacionalnoj razini ističe demokraciju kao temeljnu vrijednost, na lokalnoj razini kao kolektivna odgovornost za djecu i njihovo obrazovanje i na institucionalnoj razini demokratska praksa uključuje aktivnosti u kojima su uključena i djeca i odrasli. Moss naglašava da svaka razina treba podržavati demokratsku praksu na više lokalnih razina kako bi se stvorio demokratski prostor i uvjeti za aktivnu demokratsku praksu (Moss, 2007).

Kontekst ustanove za rani i predškolski odgoj i obrazovanje je prostor u kojem se načela, polazišta, vrijednosti i ciljevi Nacionalnog kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje (2014.) razvijaju u kontinuiranom procesu prema specifičnostima svake ustanove. Kurikulum se temelji na pristupu usmjerenom na dijete. Vrijednosti Kurikuluma proizlaze iz humanističkog načela i poveznica su za ostvarivanje participativnih prava djece. Vrijednosti Kurikuluma su: znanje koje dijete stječe aktivno slijedeći svoje urođene potencijale, humanizam i tolerancija usmjereni na poštivanje svakog živog bića, pravednost kao životnog načelo,

uvažavanje identiteta i individualne posebnosti svakog djeteta, odgovornost kao odnos između slobode i odgovornosti djeteta koji je smislen, autonomija kojom se dijete potiče da vrši izbor i donosi odluke te ostvaruje vlastita prava i kreativnost kao originalni pristup rješavanju različitih problema (Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2014). U Kurikulumu je istaknuta važnost poticanja razvoja kompetencija nizom aktivnosti i poticaja kao osnove razvijanja sposobnosti djeteta za učenje i samostalnosti u učenju. U dimenziji Vještine i sposobnosti osobito se naglašava sposobnost djeteta da uspostavlja, razvija i održava kvalitetne odnose s djecom i odraslima, da sudjeluje, pregovara i uči kako riješiti sukobe (Miroslavljević i Car, 2017).

3.2. Prakse i istraživanja demokratskih procesa u kontekstu ustanove za rani i predškolski odgoj u Norveškoj, Danskoj, Australiji i Walesu

Autorica Eriksen (2018) ističe vrijednost i blisku povezanost demokracije i prava sudjelovanja s norveškim dokumentima Ministarstva obrazovanja u predškolskim ustanovama. U norveškom okvirnom planu (kurikulumu) za predškolske ustanove ističe se dječja participacija u svakodnevnom životu djece u vrtiću kao temelj za daljnje iskustvo sudjelovanja u demokratskom društvu. U norveškim dokumentima odgojno-obrazovne politike za rani i predškolski odgoj, demokracija je povezana s ravnopravnošću i suzbijanjem diskriminacije djece s invaliditetom i djece drugih nacionalnosti ili etničkog podrijetla. I druge nordijske zemlje smatraju da je demokracija važna vrijednost u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju. Međutim, Sigurdardottir i Einarsdottir (2016, prema Eriksen, 2018) otkrili su da učitelji u nordijskim ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja ne naglašavaju demokraciju kad djeci prenose vrijednosti. Vrijednosti u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja često se prenose putem Nacionalnog okvirnog plana i kurikuluma te plana i programa, a nastavnici su obvezni djecu usmjeravati u okviru ovih vrijednosti.

Na važnu ulogu konteksta i kontekstualne osjetljivosti svih uključenih u rad ustanove za rani i predškolski odgoj kao prostora za uključivanje dječje perspektive ukazuje i projekt *Monitoring Quality in Danish ECEC settings with special focus on including children's perspectives by adapting the Mosaic approach in a pedagogical*

context. Projekt je pokazao da sustavno uključivanje perspektive djece ima veliki potencijal za povećanje rezultata profesionalnog učenja za odgojitelje i time utječe na poboljšanje kvalitete u okruženjima ustanova za rani i predškolski odgoj u područjima ključnim za življenje djece u okruženju. Iskustva projekta pružaju znanje o kontinuiranoj prilagodbi pedagoškog okruženja kao potpore djeci. Rad u kontekstu ustanove za rani i predškolski odgoj promatra se kao suradnja i istraživanje iskustava u njihovom okruženju (Schwartz, 2017., prema Harris i Manatakis, 2013). Naglašava se važnost suradnje s roditeljima te potrebni materijalni uvjeti koji uključuju javno financiranje, kvalificirano osoblje te stručnu potporu i odgovarajuće pedagoške alate.

Ministarstvo obrazovanja u Australiji pokrenulo je studiju *Children's Voices A principled framework for children and young people's participation as valued citizens and learners* (Harris i Manatakis, 2013) kojom naglašava važnost građanskog odgoja i demokratskog građanstva kao temeljnog područja učenja. Pod izrazom „dječji glasovi“ smatra se svaki izraz djeteta bilo kroz razgovor bilo kroz druge načine kao što su vizualne umjetnosti: crtež, fotografija, ples, pokret, glazba dramski izričaj ili bilo koji drugi način dječjeg izražavanja. Nastoji se osigurati da se djeca izraze na što više načina kako bi mogla što potpunije izraziti svoja stajališta. Vrlo je važno da prilikom konzultiranja s djecom ne namećemo „okvire odraslih“ ili „stavljamo djeci riječi u usta“. Slušati dijete svim osjetilima znači susresti dijete u punini njegovog bića i bogatstva kao aktivnog sudionika društva u kojem živi (Harris i Manatakis, 2013). Demokratska praksa u ustanovi za rani i predškolski odgoj više je od reprodukcije znanja i vještina (Moss, 2007). Djecu smatraju aktivnim konstruktorima svog učenja i izvorima vlastitih gledišta koja se tiču svijeta koji ih okružuje.

Participacija djece ističe se kao važan pedagoški element obrazovne politike u Walesu, međutim malo je dokaza o njevoj implementaciji. Autorica Clement (2019.) iznosi iskustva istraživanja, intervenciju *Spatially Democratic Pedagogy* (Prostorno demokratska pedagogija) kao pedagoški pristup poticanja sudjelovanja djece u dobi od četiri do pet godina u dizajnu i su-konstrukciji prostora učionice. Istraživanje se oslanja na društveno razumijevanje prostora, kao i Froebelove ideje o izgradnji komunalnih vrtova. Ispituje različite pedagoške uloge i odnose koji se njeguju kada

se djeca i učitelj uključe u izgradnju zajedničkog prostora u učionici. Učenje u prostorno demokratskoj pedagogiji odnosi se na sposobnost djece da sudjeluju. Sukonstrukcija prostora bila je potpomognuta sudjelovanjem i demokracijom, a nastali odnosi između odgojitelja i djece podržali su demokratske i participativne uloge i odnose. Uočeno je međusobno dijeljenje moći i sudjelovanja te decentralizacija odgojitelja kao kreatora prostora, aktivnosti i ishoda što je profiliralo djecu kao sudionike, a ne samo korisnike njihovih učionica. U kontekstu ustanove za rani i predškolski odgoj odgojitelji su često vremenski determinirani na rad unutar prostora i na rad na otvorenom prostoru. Ističe se važnost fleksibilnosti i poštivanja djetetovog prava na vrijeme, i mogućnosti nastavka procesa učenja umjesto da se prekida dijete u aktivnosti (Giamminuti i See, 2017).

4. METODOLOGIJA

4.1. Cilj istraživanja

Cilj istraživanja bio je istražiti percepciju participativnih prava od strane djece, odgojitelja i roditelja, kako bi se dobio uvid o tome kako odrasli vide djecu i kakva je praksa njihovih svakodnevnih interakcija s djecom vezano uz participaciju djeteta, kao i obilježja suradničkih odnosa i ostvarivanja participativnih prava iz perspektive djeteta.

Istraživanju se pristupilo kvalitativnim istraživačkim postupcima polazeći od pretpostavke da postoji razlika u viđenju participativnih prava djece od strane djece, odgojitelja i roditelja. Istraživanje je provedeno metodom fokus grupe putem videopoziva s dvije skupine sudionika u kojima su sudjelovali odgojitelji i roditelji te primjenom polustrukturiranog otvorenog intervjua s djecom putem videopoziva. Uzorak u ovome istraživanju je homogen, čine ga ispitanici istih društvenih skupina. U istraživanju je sudjelovalo devet odgojitelja, devet roditelja i petero djece.

Metoda fokus grupa je kvalitativni oblik istraživanja koji uključuje diskusiju na razini grupe o zadanoj temi s ciljem prikupljanja podataka kvalitativnog tipa putem usmene diskusije. Kod metode fokus grupe važno je potaknuti dubinsku

usmenu diskusiju kako bi se istražili stavovi i vrijednosti ispitanika u odnosu na neku temu, odnosno objasnili značenja koja utječu na stavove, osjećaje i ponašanja pojedinca. Interakcija se zbiva na razini moderatora i grupe te se pomoću planiranih i pažljivo dizajniranih pitanja nastoji doći do informacija i uvida o motivima i argumentima sudionika (Skoko i Benković, 2009).

Prije provedbe fokus grupe ispitanici su upoznati s napomenama o dobrovoljnosti sudjelovanja i anonimnosti istraživanja te audiosnimanju razgovora radi interpretacije podataka. Sudionici su upoznati s ciljem istraživanja i planiranim okvirnim pitanjima za fokus grupu. Tijekom rasprave u fokus grupi postavljena su dodatna pitanja koja su slijedila tijekom razgovora.

U provođenju dijela istraživanja koji uključuje otvoreni polustrukturirani intervju s djecom poštivana su načela i standardi etičkog kodeksa istraživanja s djecom. U istraživanjima s djecom potrebno je zaštititi prava djeteta koja se odnose na nediskriminaciju djeteta, pravo na vlastito mišljenje, slobodu izražavanja misli i savjesti, zaštitu privatnosti, pravo na pristup obavijestima i osigurati najbolji interes djeteta sudionika (Ajduković i Kolesarić, 2003). Roditelji djece sudionika upoznati su s ciljevima istraživanja i planiranim okvirnim pitanjima za djecu. Prije početka intervjua sva su djeca upoznata s temom razgovora i izrazila su svoj pristanak. S obzirom na okolnosti duljeg izbivanja iz vrtića u uvodnom dijelu razgovora sa svakim djetetom prethodilo je pozdravljanje i kratak razgovor za opuštanje. Tijekom razgovora s djecom dodana su nova pitanja koja su slijedila tijekom razgovora. Roditelji su bili u neposrednoj blizini djeteta tijekom razgovora.

Odgovori prikupljeni tijekom odvijanja fokus grupe i otvorenog intervjua s djecom prepisani su u transkript razgovora te sistematizirani prema ključnim pitanjima.

4.2. Skupine ispitanika

Prvu skupinu ispitanika čini devet odgojiteljica zaposlenih u DV Sunčana, Zagreb. Dob je ispitanika u rasponu od 28 do 55 godina starosti. Radni staž ispitanica je od jedne do 35 godina radnoga staža u vrtiću. Jedna ispitanica ima visoku stručnu

spremu, a ostale ispitanice višu stručnu spremu. Ukupno vrijeme trajanja fokus grupe je 60 min.

Drugu skupinu ispitanika čini devet roditelja djece vrtićke dobi. Starosna dob roditelja je od 28 do 39 godina. Stručna sprema roditelja je u rasponu od SSS, VŠS do VSS. Svi su sudionici ženskoga roda. Ukupno vrijeme trajanja fokus grupe je 60 min.

Treću skupinu ispitanika činilo je petero djece u sedmoj godini života, tri dječaka i dvije djevojčice (blizanke). Tijekom godine s djecom su provedeni sklopovi aktivnosti temeljeni na projektnom radu iz područja Nacionalnog programa odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo, te sklopovi aktivnosti CAP programa. Primijenjena je metoda otvorenog polustrukturiranog intervjua s djecom putem videopoziva. Svaki razgovor trajao je 30 – 45 min.

5. ANALIZA PODATAKA

5.1. Skupina ispitanika: Odgojitelji

Prvu skupinu ispitanika čini devet odgojiteljica zaposlenih u DV Sunčana, Zagreb. Dob je ispitanika u rasponu od 28 do 55 godina starosti, a radni staž ispitanica od jedne do 35 godina radnoga staža u vrtiću. Jedna ispitanica ima visoku stručnu spremu, a ostale višu stručnu spremu.

Radi zaštite identiteta sudionici će biti označeni kao O 1 – O 9.

Metoda: Fokus grupa

Planirana okvirna pitanja za odgojitelje u fokus grupi:

1. Što po Vašem mišljenju obuhvaća uvažavanje dječjeg mišljenja? Opišite neku situaciju, što treba uzeti u obzir prilikom uvažavanja dječjeg mišljenja?
2. Postoje li situacije kada ne treba uvažiti dječje mišljenje?
3. Kako po Vašem mišljenju konzultiranje s djecom utječe na autoritet odraslih?
4. Kada su djeca spremna na preuzimanje odgovornosti? Kako ih potičete?
5. Kako razvijate vještine donošenja odluka? Na koji način uključujete dijete u projekte i aktivnosti, kakvu ulogu imaju djeca? Trebaju li sva djeca sudjelovati npr. na završnoj svečanosti?

6. Što za Vas znači da dijete ima pravo na informacije iz različitih izvora o svim pitanjima koja ga se tiču?

Što po Vašem mišljenju obuhvaća uvažavanje dječjeg mišljenja?

O 1 smatra da uvažavanje dječjeg mišljenja ovisi o dobi djeteta. Obuhvaća mišljenje djeteta o vlastitom izgledu, izbor djeteta o aktivnostima u kojima će sudjelovati, njegovim interesima, uključivanje u dogovaranje o vremenskom slijedu događanja, promjenama u prostoru, promjenama u skupini. Naglašava važnost slušanja djeteta, djetetovog aktiviteta u iznošenju mišljenja. Ističe da se nikako ne smije dogoditi da ne obraćamo pažnju na dijete te ga promatramo kao objekt. O 2 naglašava važnost slušanja djeteta. Od najranije dobi uči i podržava djecu u iznošenju mišljenja i naglašava da je to njihovo pravo, a isto tako smatra da je važno djecu upućivati u prihvatanje tuđeg mišljenja, što znači i prilagodbu, te razumijevanje „da ne mora uvijek njegovo mišljenje biti glavno“. Takvim pristupom djeca razvijaju vještine pregovaranja te uvažavanja drugoga. Kod djeteta je važno osvijestiti da neslaganje s njegovim mišljenjem ne znači da dijete nije voljeno, važno i vrijedno.

O 2: “Dakle, što se mene tiče, dječje mišljenje je izuzetno važno. Može nam služiti kao poticaj, može nam služiti kao korektiv, može nam služiti kao ideja. A s druge strane upoznajemo dijete, upoznajemo njegove potrebe i upućujemo na nekakvu pristojnu komunikaciju. Bez daljnega je važno osvijestiti kod djeteta da ima pravo na pogrešku, da ne mora biti uvijek u pravu i da ne mora uvijek biti kako on želi. To što ja ovog trenutka ne prihvaćam tvoje mišljenje ne znači da mi tvoje mišljenje nije i dalje važno, prihvaćeno i vrijedno.“

Isto tako smatra da nije potrebno inzistirati na mišljenju djeteta ako dijete to ne želi. O 3 smatra da je slušanje drugog i iskazivanje mišljenja jedno od temeljnih ljudskih prava. Osobito je važno podržati i najmlađe dijete u iznošenju mišljenja, posvetiti mu pažnju i dovoljno vremena ako vidimo da nam nešto želi reći, a malo je nemirno ili ne zna kako. Smatra da je u iznošenju mišljenja potrebno obratiti pažnju na sve emocije koje se tom prilikom javljaju. Naglašava da je djetetu vrlo važno i „tko ga sluša“. Slaže se s izjavom da je djetetu potrebno dati do znanja da je njegovo mišljenje bitno, ali i da je dio skupine te da takav pristup olakšava komunikaciju kod

djece i kod odraslih. O 4 podsjeća da je i neizražavanje mišljenja način izražavanja mišljenja te da djecu nikako ne treba nagovarati da izriču svoje mišljenje ako oni za to nisu spremni u datom trenutku: „Jedna djevojčica samo dođe do mene i gleda me.“ Smatra da je i to način slušanja djeteta i njegove neverbalne komunikacije. Promišlja o tome želimo li mi stvarno mišljenje djece, ili projiciramo djeci svoje ideje. O 5 se slaže s izjavom o višestrukim načinima izražavanja mišljenja te nadopunjuje da se dijete može izraziti stavom, raznim postupcima, crtežom i drugim načinima, te ističe važnost prepoznavanja takvog izricanja mišljenja od strane odgojitelja. Dijete treba biti dovoljno osnaženo da bi se znalo izraziti. Osnažiti se može u vrtiću, ali sloboda djeteta da izrazi svoje mišljenje dolazi iz obitelji. Daje osvrt na izražavanje mišljenja djeteta u jasticama kada dijete još nema razvijen govor te smatra da je tu glavna uloga odgojitelja. Promatranjem i uočavanjem signala koje dijete šalje, ukazuje na svoje potrebe. Uloga odgojitelja je da prepozna signale i odgovori na potrebe djeteta. Ako odgojitelj ne prepozna potrebu, nazovimo je „mišljenje“, on ne može odgovoriti djetetu niti zadovoljiti njegove potrebe. O 6 ističe da neka djeca konstantno izražavaju svoje viđenje situacije, svoje mišljenje i potrebe, a veći dio ne. Važna uloga odgojitelja je da potpitanjima ili na drugi način uključe djecu.

Slušanje djeteta i uvažavanje mišljenja

O 7 ponekad uvaži mišljenje djeteta, a ponekad i ne. Neki puta i ne sasluša dijete, ovisno o aktivnosti u kojoj se nalaze i o gužvi koja se stvara. Iskreno iznosi da slušanje djeteta i uvažavanje njegovog mišljenja neki puta ovisi i o tome kakve je volje odgojitelj taj dan. Ako dijete postavlja zahtjeve koje nije moguće ostvariti, pokušava mu objasniti. Smatra da dijete ima pravo izraziti mišljenje i postavljati pitanja tipa „A zašto ne?“, te inzistirati na odgovoru, a ima pravo i ne razumjeti što i o čemu odgojitelj govori. O 5 pojašnjava i smatra da neispunjavanje zahtjeva i želja djeteta ne znači neuvažavanje mišljenja djeteta. To povezuje s organizacijom rada i života u vrtiću i pripreme djeteta za budućnost gdje se neke njegove želje možda neće moći ostvariti, a neki put i prava. O 4 ističe da je važno odvojiti vrijeme za dijete i sve mu objasniti, osobito tijekom planiranih zbivanja tijekom dana. Trudi se čuti mišljenje djeteta i razgovarati s njime kao sa odraslom osobom. O 7 uvjetuje uvažavanje dječjeg mišljenja samo u slučajevima kada dijete ne ugrožava sebe i

drugoga, te da je važno upućivati djecu da ne može biti dijete uvijek u pravu. O 8 smatra: „Što se mene tiče, ja djeci ne bih dala nikakvo pravo. Apsolutno se slažem s kolegicom. Njihova prava i uvažavanje zbilja trebaju biti svedeni na ono najnužnije što je njima potrebno i ono najnužnije što će njima dati osjećaj slobode i nekakvog samopouzdanja.“ Naglašava odgovornost odraslih osoba za sigurnost djece te da dječja prava ne smiju uključivati ništa što bi ugrozilo dijete. O 9 smatra da svaki odgojitelj treba poznavati osobine i uvjete psihološkog razvoja djece različite dobi. U skladu s tim mišljenje djece treba se saslušati, mogu se nacrtati, neovisno koliko su „kreativna i maštovita“, ali ostalo ovisi o odgojiteljima i njihovoj procjeni. O 8 smatra da slušanje dječjeg mišljenja može dovesti do kompromisa.

Postoje li situacije kada ne treba uvažiti dječje mišljenje?

O 1 smatra da djetetovo mišljenje ne treba uvažiti u situacijama koje ugrožavaju djetetovu sigurnost i fizički integritet. O 3 se slaže te ističe i ulogu roditelja u uočavanju potencijalno opasnih situacija, također ističe važnost kronološke dobi, konteksta i konačne procjene odgojitelja. O 2 smatra da je važno dobro poznavanje djeteta, tako ćemo prepoznati što njegovo mišljenje znači i način na koji ćemo razgovarati s djetetom. Mišljenje djeteta ne može se odbaciti bez objašnjenja zašto se to mišljenje ne uvažava. Ističe važnost postavljanja granica te njihovih pomicanja u odnosu na procjenu djetetove zrelosti kada će dijete dobiti više prilika i mogućnosti. Isto tako ističe da se ne može uvažiti mišljenje o situaciji ili osobi koje može povrijediti dostojanstvo drugoga. O 7 smatra da u opasnim situacijama najprije treba reagirati, a nakon toga objašnjavati djetetu razloge svog postupanja. O 5 ističe situacije povezane s kolektivnim aktivnostima, npr. boravak na zraku gdje se ne može uvažiti mišljenje djeteta da ostane u sobi dnevnog boravka, ali mu treba objasniti da ga se sluša i uvažava te navesti razloge zašto nešto nije moguće. Isto tako mišljenje djeteta i njegovi izbori ne uvažavaju se u slučajevima da dijete prekrši pravila ponašanja u skupini, npr. pričanje za vrijeme odmora što povezuje s učenjem djeteta o posljedicama i odgovornom ponašanju. O 4 smatra da je važno djecu poticati na argumentiranje svog mišljenja jer neki puta možda nismo dobro razumjeli dijete. Dobrim pristupom smatra slušanje djeteta.

O 4: „Tako je jedno dijete reklo da ne bi spavalo kraj prozora jer mu smeta sunce. Uvaženo. Onda je krenula lavina. Igramo igru ako me uvjeriš. Dobar razlog. Potičem ih da razmišljaju, raspravljaju i iznose mišljenja.“

Kako po Vašem mišljenju konzultiranje s djecom utječe na autoritet odraslih?

O 1 smatra da konzultiranje s djecom ne ruši autoritet odgojitelja, nego upravo suprotno, međusobno uvažavanje djeteta i odgojitelja gradi dobre odnose. Davanje djetetu do znanja da je bitno što ono kaže, da osjeti da je važan i ravnopravan član zajednice u kojoj živi raste i razvija se može povećati kvalitetu zajedničkog odnosa. O 3 ističe odgovornost odraslog i načina komunikacije koja ne smije uključivati povišene tonove, te ističe kontinuitet i dosljednost u ophođenja s djetetom.

O 2: „Dijalog ne može srušiti autoritet. Autoritet se sastoji od uvažavanja i poštovanja na temelju znanja i iskustva i dosadašnjih odnosa. Autoritet se gradi cijeli život u odnosu na dijete, na kolege, na prijatelje i autoritet nikako ne prihvaća nasilje i grubosti.“

Smatra da je isto tako potrebno djetetu odgovoriti kada traži mišljenje odgojitelja, te davanje mogućnosti djetetu da se i ne složi s mišljenjem odgojitelja kao važan dio učenja i komunikacije. O 4 smatra da se autoritet gubi i narušava u slučaju neprimjerene komunikacije odgojitelja kao što su vikanje i galama, a konzultiranje s djecom rađa poštovanje. O 5 se slaže i naglašava važnost izricanja kritičkog mišljenja odgojitelja uz primjerenu komunikaciju. O 8 smatra da je važno kakvu sliku o odgojitelju imaju djeca, uvažavaju li njegovo mišljenje i njegov autoritet što je preduvjet za konzultiranje s djecom. O 7 ističe međuovisnost djeteta, roditelja i odgojitelja te stjecanje autoriteta bez nasilništva. O 9 smatra da su dosljednost odgojitelja u provođenju pravila i povjerenje djeteta koje se stječe takvim postupcima presudan čimbenik za iznošenje mišljenja i međusobnu raspravu.

Kada su djeca spremna na preuzimanje odgovornosti? Kako ih potičete?

O 1 preuzimanje odgovornosti povezuje sa socio-emocionalnim razvojem djeteta, te smatra da u dobi od pet godina dijete kognitivno može razumjeti pojam da

njegovo mišljenje i odluke podrazumijevaju o određenu razinu odgovornosti. Razvoj odgovornosti potiče u svakodnevnim situacijama u kojima dijete ima mogućnost izbora između odabira igre ili hrane, ali ima odgovornost završiti igru do kraja, pojesti što je odabrao i pospremiti prostor nakon upotrebe. Važno je poticati djecu na ustrajnost u izvršavanju donesenih odluka. Dijete ima pravo izabrati i odlučivati, ali se toga mora i pridržavati. O 2 smatra da dijete može preuzeti odgovornost kad je prilično svjesno posljedica onoga što želi, treba ili kani učiniti te naglašava važnost razgovora o posljedicama.

„Ako neke stvari i koristi, zašto to mora i pospremiti? Upravo zbog toga jer uništiti će se, netko će se zbog toga povrijediti ako se spotakne o tu igračku. Dobro dijete uvijek mora znati zašto nešto radi i kad postane u tome dosljedno, onda to prijede u jednu naviku, i onda može preuzeti odgovornost.“

O3 smatra da se dijete od najranije jasljičke dobi postupcima odgojitelja i roditelja priprema za preuzimanje odgovornosti:

„Di je dudu“? „Nema dudu.“ „Gdje si stavio dudu“? „Ne znam.“ „I onda drugi put idemo se dogovoriti: ostavit ćemo dudu na ovom ormariću i uvijek će tu biti kada će ti trebati. Znači uzrok i posljedica. Ako si dudu stavio na to mjesto gdje smo se dogovorili, tu ćeš ju naći kad ćeš ju trebati.“

O 6 se slaže da je dijete oko pete godine spremno preuzeti odgovornost, recimo da pojede količinu hrane koju je stavilo u tanjur. U predškolskoj dobi odgovornost za donošenje zadaće može kod neke djece stvoriti samo nametnuti pritisak, dok drugi još uopće nisu zainteresirani ili su im jedini poticaj roditelji koji brinu i izvršavaju obvezu djeteta. O 5 odgovornost djeteta povezuje sa stupnjem socio-emocionalnog razvoja, ali i s povezivanjem s posljedicama.

“S druge strane teško je dijete učiti odgovornosti u vrtićima jer kakve su zapravo posljedice u ustanovi?“ „Do odgovornosti je dalek put. Od jačanja djeteta, razvijanja samopouzdanja, poštivanja njegovih prava koja ne smiju naštetiti drugima. Nove generacije gledaju samo sebe, a i roditelji gledaju samo sebe.“

O 6 smatra da je teško prepoznati odgovornost kod djeteta. Navodi primjer kada dijete stalno pita roditelje je li platio predstavu ili donijelo jaje za ukrašavanje, želi li zadovoljiti sebe ili odgojitelja. O 7 smatra da odgovornost ovisi o praktičnim

iskustvima djeteta i spremnosti roditelja da od djeteta traži određenu razinu odgovornosti. O 8 se ne slaže s takvim mišljenjem te smatra da uloga roditelja nije bitna, nego samo kognitivna zrelost djeteta i povezivanje uzroka i posljedice kao iskustvenog učenja, a ulogu odgojitelja vidi na način:

„Recimo, odgovornost za kršenje pravila. Ali meni se to opet svodi na posljedicu. Znat će kada preuzeti odgovornost kad vidi posljedicu. Nekad će ta posljedica prirodno doći, a nekad će ja smisliti koja će to biti posljedica, a on će to odgovorno prihvatiti s obzirom da je napravio neki postupak kojim je ugrozio sebe ili drugog, ili je nastala neka situacija koja nije poželjna.“

Kako razvijate vještine donošenja odluka?

Na koji način uključujete dijete u projekte i aktivnosti, kakvu ulogu imaju djeca?

O 1 upozorava na mogućnost pojave manipulacije djecom tijekom rada na projektima:

„Ne bismo smjeli dijete, a ni sebe uvući u zamku da nam je njegovo mišljenje važno samo pod navodnim znakovima, a da zapravo odgajatelj to koristi kao manipuliranje djetetom da bi projekt zbog onog krajnjeg cilja i rezultata izveo onako kako je on sebi zamislio. To je kontraproduktivno i tu odgajateljeva profesionalnost pada u vodu i pada na ispitu.“

Smatra da djeci treba pristupati: na promišljeni način, ponuditi djetetu aktivnost, pitati ih što znaju, što bi htjeli saznati, omogućiti djeci postavljanje pitanja, pitati djecu kako bi to mogli drugačije. To je način kako djeci treba pristupati kako u projektima tako i u svakodnevnim aktivnostima. O 2 smatra da je projektni način rada prilika za uključivanje povučene djece u aktivnosti jer će dijete u raznovrsnoj ponudi tema, načina i aktivnosti naći način za uključivanje prema izboru. Takav pristup osnažuje djecu i olakšava im djelovanje kao člana grupe. O 6 primjećuje da u pedagoškoj dokumentaciji najčešće vodi bilješke o djeci koja su glasna. Naglašava različitost u pristupu svakome djetetu i teškoću pristupa zatvorenoj i sramežljivoj djeci. O 4 djeci nudi mogućnost izbora aktivnosti igara, sredstava za igru te poticanja na izbor suigrača. To je ujedno i situacija za uvježbavanje odgovornosti. O 6 primjećuje poteškoću u načinima odlučivanja u grupi, te se pita kako reći da je odluka zajednička, ako uvijek pet najglasnijih odlučuje, te da odluka

zapravo nije zajednička. O 5 ističe primjer odluke djeteta o tome koga će pozvati na rođendan:

„Situacija kad dijete zove prijatelje na rođendan i pozove njih pet. To je njegovo pravo i njegova odluka. Nije si dobar sa svih dvadeset i ne mora sve zvati na rođendan. Poštujem tvoju odluku. Jesi li svjestan što će se dogoditi? Hoće li oni tebe pozvati? Ako te pozovu, hoćeš li ići? Na taj način potičemo dijete da razmišlja malo dalje.“

U jaslicama se donošenje odluka svodi na učenje na temelju iskustva. Svaki dan u svakoj situaciji dijete donosi odluke. O 8 djeci nudi planirane aktivnosti te ovisno o reakcijama djece odluči je li potrebno djecu dodatno poticati ili ne. O 9 puno više potiče na aktivnost djecu predškolske dobi. Mlađoj djeci ostavlja mogućnost izbora, ali u starijoj dobi inzistira da u predškolskom programu djeca budu uključena u određene aktivnosti:

„Ne moraju se svi uključiti da se razumijemo u isto vrijeme. Ne moraju raditi isti dan, ali pokušavam s upornošću, riječima pa daj pokušaj, baš si se potrudio, pa zašto misliš da ti to ne možeš i takvim riječima. Postoje aktivnosti koje oni u predškolskoj dobi moraju odraditi.“

O 7 i O 8 se slažu da djeca bolje reagiraju na spontane aktivnosti jer odgojitelj ima predrasude i svoja očekivanja koja mogu aktivnost odvesti u krivom smjeru. O 9 naglašava važnost spontanosti jer one proizlaze iz interesa djece. O 2 ističe da je važno promatrati djecu, voditi bilješke i prilagođavati aktivnosti djetetovim interesima i mogućnostima, te argumentirano voditi refleksiju i samorefleksiju te argumentirano vrednovati postignuća.

Trebaju li sva djeca sudjelovati npr. na završnoj svečanosti?

O 1 smatra da je važno poznavati individualne posebnosti svakog djeteta te pedagoškim i metodičkim znanjem potaknuti dijete na sudjelovanje. Dijete treba biti uključeno, ali ga se treba pitati za mišljenje na koji način se želi uključiti. Veliki pritisak rade i roditelji:

„Ma, teta, nek' on samo stane na tu pozornicu da ga možemo poslikati.“ „Mi smo se dogovorili ako on čak niti to neće htjeti, dijete se na ništa ne prisiljava jer svaka prisila može imati posljedice u budućnosti.“

O 2 Smatra da se na završnoj predstavi počinje raditi od mlađe jasličke skupine. To je proces u kojem pratimo dijete potičemo njegove mogućnosti i dajemo im do znanja da je to njihova predstava na kojoj će se oni zabavljati:

„Ako oni sami odluče, ako oni sami uvježbaju, ako oni sami čine, ako uče jedni od drugih, neće biti niti sramežljivi, niti će biti neke velike potrebe da ih drilamo. Oni će nositi sve, oni će preuzeti odgovornost i mislim da će to učiniti s velikim veseljem cijela grupa, s tim što uvijek treba djetetu omogućiti da nađe svoje mjesto.“

Svi ostali odgojitelji slažu se da dijete ne mora sudjelovati ako ne želi. Predlažu ukidanje završnih predstava koje moraju slijediti zadani predložak i trajanje od sat vremena u kojem je neminovno „drilanje“ djeteta. To je veliki stres za djecu i za odgojitelje. Slažu se da bi druženje prema interesima djece bilo kvalitetno iskustvo za djecu i odrasle.

Što za Vas znači da dijete ima pravo na informacije iz različitih izvora o svim pitanjima koja ga se tiču?

O 1: „Dijete u svakom slučaju ima pravo na informaciju i ona se nikada ni na koji način ne smije uskratiti. Svako djetetovo pitanje i svaki odgovor onoga tko odgovara djetetu na pitanje je prvi njegov izvor informacija. Znači nikako se ne smije dogoditi, osobito ne od odgajatelja kao profesionalca, a ni od roditelja, izjava: 'Dosadan si, daj šuti kaj pitaš.' Znači svako djetetovo pitanje znači da od nas traži neku informaciju.“

O 1 smatra da je i prostor koji dijete okružuje izvor informacija (plakati fotografije, natpisi, didaktika) te je važno da slijede djetetove interese i budu primjereni dobi, jer ako ne vršimo promjene u prostoru znači da djetetu uskraćujemo informacije. Kao izvore informacija nabraja: knjige, časopise, medijske platforme i drugo.

„Dijete možemo uputiti da ono samo proba pronaći, da ga upućujemo koga bi to mogao pitati, poznaješ li koga tko ti može o tome nešto više reći. To su sve izvori iz kojih dijete može zadovoljiti svoju potrebu za informacijom i znanjem, a samim time i ostvariti svoje pravo na informiranje. A da ne kažem sve ono što mi ciljano radimo ne bismo li proširili djetetovo znanje i iskustvo.“

O 2 smatra da je važno da dijete vidi odraslog kako traži informacije. Dijete treba upućivati u načine traženja informacija, potaknuti njegov aktivitet te daje

primjer uključivanja djece u proces planiranja. Naglašava problematiku informiranja djeteta vezano uz razvod roditelja, istospolne zajednice pri kojem treba odgovorno postupati

„Mi moramo točno znati u kojem pravcu i na koji način roditelji o nečem razgovaraju s djetetom da bismo onda mogli uskladiti naše stavove. Sлагali se vi ili ne slagali sa stavom roditelja ne možemo ga gaziti. Možemo u razgovoru s roditeljima pokušati postići neke kompromise tako da bi dijete dobilo identičnu informaciju i u roditeljskom domu i u vrtiću. Mi moramo znati na koji način roditelji s djetetom razgovaraju i koje informacije dijete dobiva.“

O 3 naglašava važnost istinitih informacija koje nudimo djetetu te upućivanja djeteta u načine korištenja informacija. O 2 smatra uključenost djeteta u projektni rad i međuvršnjačku podjelu informacija kao dobar način pružanja informacija djetetu. O 4 ističe doživljaj djeteta te uključenost u neko javno događanje kao izvor informacija. O 6 ističe da je djeci važna informacija zašto prijatelja nema u grupi te sve informacije vezane uz događanja u grupi. O 5 upozorava na manipuliranje informacijama kao na primjer „evo sad će mama doći“. O 4 smatra da su za djecu važne informacije o školi koje se odnose na upoznavanje djece o onome što ih očekuje, ali ne odobrava plašenje djece prijetnjama kako će u školi morati dugo mirno sjediti. O 8 smatra da bi informacije koje dijete dobiva trebale biti prilagođene njegovoj dobi, a o izvorima i sadržaju informacija odlučuje roditelj ili odgojitelj. Smatra da djeci ne bi trebalo dozvoliti korištenje informacija iz raznih izvora bez odobrenja odrasle osobe. O 9 smatra da dijete treba biti upoznato s događanjima u okruženju, ali treba paziti na kvalitetu informacija. Važna je i suradnja s roditeljima te isticanja primjerenosti informacija djetetovim mogućnostima. O 7 smatra da dijete često ne zna objasniti informacije koje je dobilo od roditelja jer ih zapravo ne razumije.

Kako graditi partnerstvo s roditeljima u odnosu na prava djeteta i obitelji te na obveze odgojitelja i roditelja

O 1: „Odgojitelj na samom početku zajedno sa svojom kolegicom mora postaviti nekakvu viziju građenja odnosa s roditeljima, nekakvo očekivanje suradnje s roditeljima. Dakle prvo moramo uspostaviti nekakav odnos. Partnerstvo je nekakav krajnji cilj jer ne možemo mi odmah biti partneri. Pod pojmom stvarnog partnerstva,

ma pravog partnerstva ne može biti jer nemamo istu razinu odgovornosti prema djetetu. Jer drugu razinu odgovornosti ima roditelj, a drugu razinu odgovornosti ima odgajatelj. U tom dijelu to partnerstvo ne može zaživjeti u punom smislu te riječi.“

Ističe važnost iskrenog odnosa s roditeljima, uvažavanje mišljenja roditelja i uključivanje roditelja u sve segmente odgojno-obrazovnog rada koji nisu tek puka formalnost te im omogućiti razvoj roditeljskih kompetencija. Naglašava kompetencije odgojitelja i njegovu profesionalnost koja će kod roditelja potaknuti razvoj povjerenja i aktivitet u cilju osiguravanja dobrobiti za dijete.

O 2: „Pojam partnerstvo u vrtiću meni je jako diskutabilan. Ja sam partner s mojom kolegicom. Mi smo partneri. Iz iste pozicije krećemo prema istim ciljevima. Ovo sve ostalo je suradnja koja može biti jako dobra, koja može biti fantastična, ali ne, nije partnerstvo. Moramo razlikovati partnerstvo od suradnje. A to smo nažalost mi dozvolili da nam se taj termin u vrtiću nameće kao nešto postojeće.“

U suradnji s roditeljima ističe važnost razumijevanja roditelja i uvažavanja njihovih emocija, osobito u vrijeme prilagodbe. Smatra da takav pristup komunikaciju čini kvalitetnijom. Važna je i točna izmjena informacija vezano uz prehranu, proslave rođendana te mogućih načina zadovoljavanja potreba u vrtiću koji se razlikuju od onih u roditeljskom domu. O 3 ističe međusobno poštivanje i uvažavanje kao put u izgradnju partnerskih odnosa. O 6 smatra radionice dobrim načinom, a ne razgovor na vratima. O 4 smatra važnim dnevne izmjene informacija gdje se mogu naznačiti sitnice koje mogu osvijestiti moguće pomake.

O 5: „Danas su generacije drugačije i dosta informirane. Kad postaneš roditelj, kao da uđeš u kolo kao hrčak i kreneš u njemu i sve što si pročitao i znaš zapravo ne primjenjuješ. Radionice u svakom slučaju. Važni su konkretni primjeri. Možda usmjeriti roditelje na promatranje njegovog djeteta i djelovanje, da čovjek vidi neke promjene.“

O 8 upozorava na različitosti roditelja u karakteru, odgoju, shvaćanju te da te činjenice treba uvažiti. Ističe iskrenost u odnosu i približavanje roditelju načina rada i postupanja u vrtiću, pa čak i onda kada dijete postupi možda „neprimjereno“ jer su roditelji jako osjetljivi. Smatra da će se tako roditelj prikloniti načinu rada u vrtiću radije nego se suprotstavljati. Ističe važnost usklađivanja postupanja kako dijete ne bi zbunjivali različitim reakcijama. O 7 iznosi poteškoće u suradnji s roditeljima jer je pokušavala na razne načine, ali nije imala uspjeha. Smatra da roditelje treba

osvijestiti i dati im jasne upute te na taj način graditi suradnju i partnerstvo. O 9 dodaje da je potrebno razlikovati roditeljski odgoj od odgoja u vrtiću. Smatra da su djeca fleksibilna i lako se prilagode, osobito ako odgojitelj i roditelji dobro surađuju, imaju jasnu, otvorenu i kvalitetnu komunikaciju te su otvoreni za usavršavanje i nadogradnju. Dodaje da i odgojitelji imaju prostora za napredovanje. Ističe posebnost svakog djeteta te smatra da je svrha vrtića pružiti djeci različitost. O 8 se ne slaže, te smatra da u vrtiću ne možemo prihvatiti određene načine na koje roditelj postupa kod kuće. Mnoga roditeljska postupanja nisu prihvatljiva i odgojitelj mora roditelju objasniti i ponuditi načine postupanja u vrtiću te smatra da se većina roditelja tome prilagodi. O 9 objašnjava da se radi o konzultiranju s roditeljem radi dobrobiti djeteta, a ne o preuzimanju roditeljskog odgoja. Kvalitetna suradnja roditelja i odgojitelja pridonosi boljem osjećanju i prihvaćanju djeteta oba konteksta. Samo življenje u vrtiću je nezamjenjivo. Obiteljski odgoj se razlikuje i to treba prihvatiti. O 7 se nadovezuje i ističe da roditeljima dugo treba da upoznaju i prihvate sve što se zbiva u vrtiću. Smatra da je potreban veliki trud, te da pojedini odgojitelji u tom procesu imaju više uspjeha. Pojam partnerstva vidi kao dogovor i usklađivanje. Kao što se usklađuju roditelji u obitelji, tako bi se obitelj trebala uskladiti s vrtićem. Ostali odgojitelji ističu iskrenost, povjerenje i pozitivnu i uvažavajuću komunikaciju.

Kada po vašem mišljenju počinju prava djeteta i koja je njihova uloga i dobrobit za dijete?

O 1 smatra da prava sudjelovanja počinju ulaskom djeteta u kolektiv, uspostavljanjem odnosa i interakcija te zadovoljavanjem njegovih potreba. Participativna prava su neizbježan sastavni dio razvoja djeteta i promišljanja djetetove dobrobiti, kako osobne tako i obrazovne. O 2 smatra da prava počinju već samim rođenjem djeteta, signaliziranjem potrebe koja se zadovoljava, a samim tim poštuju se i prava djeteta. U vrtiću su prava neizbježna jer ako se ne uvažavaju, to znači da se i potrebe ne zadovoljavaju. Važna su za sigurnost djeteta, razvoj razumijevanja uzroka i posljedica, za razvoj odgovornosti i za razvoj dobre komunikacije i dobrih socijalnih i emocionalnih odnosa s drugima. O 3 se nadovezuje i ističe da je za dijete bitno da osjeti da je važno kao pojedinac, ali da je i dio kolektiva koji mu daje sigurnost i zaštitu. O 6 ističe važnost prava i odgovornosti.

O 5 se nadovezuje i naglašava autonomiju odgojitelja koja je upitna radi pritiska roditelja i kolektiva. Odgojitelj bi se trebao snagom argumenata zauzeti za dijete i ne bi trebao posustati zbog nećijih želja. O 4 smatra da participativna prava počinju već od jasličke dobi i povezuje ih sa životnim situacijama koje ovise o mogućnosti djeteta: „Hoćeš li sići s terase jednu stepenicu sam ili ne. I to je već uvažavanje mišljenja i donošenje odluka.“ O 9 smatra da je uloga participativnih prava velika i povezuje ih s osnovama građanskog odgoja. Ističe važnost odgoja u pravima za razvoj svjesnog građanstva u budućnosti i utjecaja na događanja u okruženju. O 8 smatra da je važno procijeniti mjeru i način provođenja prava djeteta. O 7 zaključuje kako je to jako bitno i često razmišlja o tome čini li svojim postupcima štetu djetetu i je li trebala i vlastito dijete drugačije odgajati. Smatra da je uloga odgojitelja značajna jer su djeca koju odgajamo naša budućnost.

5.2. Skupina ispitanika: Roditelji

Drugu skupinu ispitanika čini devet roditelja djece vrtičke dobi. Starosna dob roditelja je od 28 do 39 godina. Stručna sprema roditelja je u rasponu od SSS, VŠS do VSS. Svi su sudionici ženskoga roda. U daljnjem tekstu ispitanici će biti označeni s oznakama R 1 – R 9 radi zaštite identiteta.

Metoda: Fokus grupa putem videopoziva

Planirana okvirna pitanja za roditelje:

7. Što po Vašem mišljenju obuhvaća uvažavanje dječjeg mišljenja? Opišite neku situaciju, što treba uzeti u obzir prilikom uvažavanja dječjeg mišljenja?
8. Postoje li situacije kada ne treba uvažiti dječje mišljenje?
9. Kako po Vašem mišljenju konzultiranje s djecom utječe na autoritet odraslih?
10. Kada su djeca spremna na preuzimanje odgovornosti? Kako ih potičete?
11. Kako razvijate vještine donošenja odluka? Pregovarate li s djetetom pri donošenju odluka? Kakvu ulogu ima dijete?
12. Što za Vas znači da dijete ima pravo na informacije iz različitih izvora o svim pitanjima koja ga se tiču putem svih medija, a vezano uz dobrobit djeteta? Koje su informacije bitne za Vaše dijete?

Osim planiranih pitanja roditeljima su postavljena i druga pitanja koja su slijedila tijekom razgovora.

Što po Vašem mišljenju obuhvaća uvažavanje dječjeg mišljenja? Opišite neku situaciju, što treba uzeti u obzir prilikom uvažavanja dječjeg mišljenja?

R 1 uvažava mišljenje djeteta u situacijama koje su njoj kao roditelju prihvatljive u smislu da ne ugrožavaju zdravlje djeteta a odnose se na izbor odjeće. To jasno daje djetetu do znanja i postavlja granicu u izboru. R 2 često kreće s pozicije da neće uvažiti mišljenje djeteta, ali priznaje da je dobri argumenti razuvjere pa pristane i na ono što je u početku smatrala neprihvatljivim. Izjavljuje da ima dvoje djece koje se udruže u obrani svojih argumenata. Zapravo joj je drago kad je s dobrim argumentima razuvjere. R 3 kaže da je uvažila mišljenje djeteta kad ju je zamolilo da ne kaže teti da ne zna vezati cipele.

Slušamo li mi uvijek djecu s punom pažnjom?

R 7 kaže da sluša dijete ovisno o procjeni važnosti teme o kojoj želi razgovarati, te o argumentima koji se njoj čine dobri u datom trenutku. R 5 ima suprotan stav i kaže da se jako trudi slušati svoje dijete jer se boji da nešto ne propusti, pa da kasnije ne pogriješi. Ima problem jer je jedno dijete jako šutljivo pa ga za sve mora pitati i nagovarati da kaže. Nije na raspolaganju za svaki zahtjev svoje djece. Kada se djeca prepiru, trudi se nagovarati mlađe dijete da i ono kaže svoje mišljenje. R 3 smatra da je ponekad nestrpljiva u slušanju djece, neki puta dovršava rečenice djetetu:

„Znam da to nije dobro od mene, ali sam u tom trenu nervozna ili mi se baš žuri, ili kuham, ili je strpljenje na nuli i ja bih da on to što brže napravi i onda ga prekinem. Vidim da dijete sljedeći puta prilazi s dozom straha jer zna da bi ga mogla prekinuti.“

Smatra da bi trebala promijeniti dosadašnji način te odvojiti vrijeme kada joj dijete želi nešto reći jer: „To može dovesti do toga da su djeca nesigurna pa možda jednom u životu neće htjeti o nečem razgovarati odnosno neće iznositi svoje mišljenje.“ R 2 nadodaje da njezina djeca prepoznaju situaciju u kojoj roditelj za sve

klima glavom u trenucima kada razgovara na mobitel. Pristaje na sve što dijete pita, a da ga uopće ne sluša jer zapravo taj tren nema vremena razgovarati s djetetom. R 6 nadodaje da se često pravi da ne čuje dijete: „Osobito kad dijete krene s 'ja hoću...!' Imamo dogovoreni znak za 'žutu minutu' i kad pokažem taj znak, svi me puste da se smirim pa onda možemo nastaviti razgovor.“ R 7 kaže da sluša dijete ovisno o procjeni važnosti teme o kojoj želi razgovarati, te o argumentima koji se njoj čine dobri u datom trenutku. R 5 ima suprotan stav i kaže da se jako trudi slušati svoje dijete jer se boji da nešto ne propusti, pa da kasnije ne pogriješi. Ima problem jer je jedno dijete jako šutljivo pa ga za sve mora pitati i nagovarati da kaže. Nije na raspolaganju za svaki zahtjev svoje djece. Kada se djeca prepiru, trudi se nagovarati mlađe dijete da i ono kaže svoje mišljenje.

Utječe li trenutna situacija u vrijeme koronavirusa na vašu komunikaciju?

R 4 smatra da je situacija stresna i zahtjevna. Ima četvero djece i jako joj je teško. Ima osjećaj da je stalno u žurbi jer mora se posvetiti svakom djetetu u školi na daljinu. R 1 se slaže da je situacija zahtjevna. Sretna je što ima dvoje starije djece koje ne trebaju veliku pomoć pa se može posvetiti mlađem djetetu. R 7 smatra da nije lako biti roditelj u ovo vrijeme. Osobito je frustriraju stranice na društvenim mrežama gdje su sve obitelji u ovo vrijeme prikazane kao idealne, sjede za stolom, sviraju: „A kod nas vika, strka, svatko bi nešto drugo, svi su nervozni.“ R 3 se slaže da je stvaran život nešto sasvim drugo. R 9 priznaje da nema strpljenja u ovo vrijeme kada su zatvoreni u kući. Starije dijete uvijek stišava i kaže mu da popusti samo da mali prestane divljati. Kasnije osjeti grižnju savjesti pa objasni starijem djetetu da nije krivo, nego kao starija treba popustiti. R 9 smatra da joj je baš u ovoj situaciji važno čuti što djeca misle. Imaju običaj kao obitelj sjesti za stol i zajedno razgovarati. Kad je starije dijete predložilo da idu baki na more, objasnili su zašto to nije moguće.

Postoje li situacije kada ne treba uvažiti dječje mišljenje?

R 2 smatra da je to situacija kada dijete treba popiti antibiotik. R1 smatra da se dječje mišljenje ne mora uvažiti u mnogim situacijama. Ne uvažava mišljenje djeteta kada to financijski nije izvedivo, kao što su svakodnevni upiti za nove kocke.

Nije sigurna zna li dijete vrijednost novca ili samo isprobava da dobije ono što je zamislio. R 4 smatra da su djeca u sedmoj godini života spremna uvažiti mišljenje roditelja ako im roditelj objasni zašto nije dobro gledati nasilne filmove. S djecom treba razgovarati i pokazati mu i drugačije crtiće. Ako se razgovor temelji na zabrani, dijete može misliti da je njegovo mišljenje u pravu, a mama ga ne razumije. R 1 se ne slaže te smatra da dugačka objašnjenja nisu potrebna. Ako je napisan broj 12, to znači da taj film nije za tebe i to je pravilo. Naravno da djeca pokušavaju pregovarati i traže samo pet minuta, a poslije će gledati nešto drugo. Zaključuje da uspješno balansira u pregovaranju, ali neki puta naprosto popusti djetetu. R 7 ne uvažava mišljenje djeteta, zapravo zahtjeve vezane uz izbor ručka i odlučuje bez konzultacija s ukućanima.

Kako po Vašem mišljenju konzultiranje s djecom utječe na autoritet odraslih?

R 1: „E sad, moje dijete nema sreću. Ja kad nešto kažem ne, onda je ne. Rijetko popustim. Nikad. Kad nešto kažem, nema šanse da popustim, a zapravo rijetko dajem izričitu naredbu da ne može. Sklona sam pregovaranju.“

R 4 uvažava mišljenje djeteta vezano uz izbor odjeće, na primjer između trenirke i tajica jer je djetetu važno, a roditelju nije bitno. R 7 smatra da djeci treba uvažiti neke želje ili mišljenje. Naprimjer, djevojčicama je jako važno da imaju suknjicu s tilom. To im se može uvažiti i omogućiti. R 6 smatra da konzultiranja s djecom nisu opcija. Djeca rade što im roditelji kažu. Konzultiranje s djecom oduzima vrijeme i snagu. R 9 smatra da djeca znaju biti uporna i tvrdoglava kad nešto stvarno žele i kad si nešto zamisle. Roditelju je teško oduprijeti se tome pa popusti samo da prestanu.

O kojim stvarima pregovarate?

R 4 izdvaja svakodnevne situacije vezane uz odnos s braćom. Ako mlađe dijete nešto dobije odmah, i starije želi isto. Prva reakcija je ne može. Želi da starije dijete malo pričeka, ali priznaje da na kraju napravi onako kako je dijete željelo. Smatra da je dobro da i braća međusobno pregovaraju. Mlađe dijete je sramežljivo i smatra da se treba izboriti za sebe. Djeci kaže da se dogovoreno mora poštivati. R 7

pregovara s djecom oko jela. Ako procijeni da je za dijete bitno, skuhati će i dva jela. Pregovaraju hoće li dijete obući kratke ili duge hlače, hoće li danas voziti bicikl i slično. R 4 se ne slaže te isključuje bilo kakvu mogućnost pregovora oko hrane. R1 pregovara najviše oko kompjuterskih igara, crtića i vremena provedenog pred ekranom.

Kako dijete to prihvaća?

R 1 opisuje burne reakcije djeteta koje se ljuti, pokušava pitati tatu, koji nije sklon popuštanju. Majka smatra da je popustljivija, ali ne uvijek. Smatra da ne treba uvijek biti kako dijete želi. Popustljiva je u situacijama kada je boli glava ili je umorna. Zna što piše u knjigama i čitala je dosta o odgoju djece, ali stvarni život je nešto drugo. R 2 se slaže da je teško provesti preporuke iz knjiga. U njihovoj obitelji roditelji su složni u pristupu djeci i to im pomaže u odgoju. Međusobno se podržavaju u odlukama. S mlađom djecom su bili dosljedniji, a sada su malo popustljiviji. Još uvijek se drže zajedničkog dogovora. Ne voli duga pregovaranja jer se razljuti i smatra da to nije korisno. O bitnim stvarima ne pregovaraju s djecom. Mogu pregovarati o kućnom ljubimcu. Dogovaraju se petnaest godina i sad, kada su starija djeca dovoljno odgovorna, pristali su kupiti psa. U pregovorima s djecom trude se mudro i oprezno iznositi informacije jer se djeca pozivaju na njihove odgovore. Smatra da je dogovor bitan i potrebno je razgovarati s djecom iako su ponekad umorni i nervozni te nisu raspoloženi za razgovor. R 5 smatra da sve ovisi o karakteru i dobi djeteta. Mlađe dijete se više bori za svoje mišljenje jer ako nije glasno, ne dolazi do izražaja. Starije dijete mora poticati da kaže što misli. R 7 se slaže i uspoređuje svoju djecu. Iznenadena je jer je mislila da će se stariji sin koji je glasan i ratoboran uspjeti izboriti za sebe, ali se na kraju rasplače, dok mlađe i tiho dijete zapravo uspije reći što želi. R 4 smatra da se i roditeljski pristupi mlađem i starijem djetetu razlikuju. Puno su više brinuli za starije dijete, dok su s mlađim puno opušteniji. R 1 iznosi svoje iskustvo pregovaranja oko nabave kućnog ljubimca. Djeca su isprobala sve trikove, od plakanja do pokazivanja sličica sa psom. Na kraju su odustali. „Kažu mi sami: 'Nemoj joj pokazivati, znaš da mama ne da.' I gotovo.“

R 2: „Tako smo i mi bili čvrsti i odlučni, al' eto 15. 07. uzimamo bigla. Vjerujemo da će starija djeca preuzeti odgovornost.“

Kada su djeca spremna na preuzimanje odgovornosti?

Kako u svakodnevnim situacijama potičete odgovornost djeteta, npr. u pospremanju igračkaka ili ako predškolsko dijete dobije zadatak koji treba obaviti kod kuće?

R 1 opisuje situaciju u kojoj su njezine starije kćeri koje su išle u školu željele role iako su nedavno dobile romobil. Roditelji su se dogovorili da im neće ispuniti želju. Ako žele role, mogu štedjeti. To se stvarno dogodilo i oni su s kćerima i vrećicom kovanih i papirnatih novčanica zajedno otišli i kupili role. Tada su djeca shvatila vrijednost novca i štednje. Djeca su počela razmišljati: „Pa ne moram svaki dan poslije škole kupiti sok ili sladoled, mogu si kupiti nešto što mi je važno.“ R 9 se osjeća loše i ne razumije kako njezino dijete cijeli dan u vrtiću može paziti na igračku koju je ponio od kuće, jer to znači da je odgovoran, a čim dođe kući baca igračke i ne posprema ih. R 2 smatra da su djevojčice odgovornije od dječaka. Ako je trebalo donijeti nešto u vrtić, djevojčice su podsjećale roditelje. Mlađem sinu je svejedno. Za bicikl zna da je negdje u dvorištu, a zna da u vrtić treba donijeti nešto za dane kruha, ali ne zna detalje. R 7 se slaže da su djeca različita.

O komu to ovisi, o roditelju ili djetetu?

R 1 smatra da roditelj više potiče dijete dok je mlađe. R 2 smatra da ovisi o spolu djeteta te smatra da su djevojčice odgovornije i bolje organizirane. R 7 smatra da djeca trebaju biti odgovorna za osobne stvari, recimo pospremanje papuča, a odgovornost za donošenje zadaće nije potrebna jer dijete još ne ide u školu. R 5 smatra da je starije dijete odgovornije, ali ovisi i o karakteru djeteta. R 6 smatra da roditelji svojim ponašanjem ne potiču djecu na odgovornost. Iznosi svoj primjer kada ju je sin pitao zašto bi on pospremao svoju sobu kada mama posprema cijeli stan. R 3 smatra da roditelj mora učiti dijete odgovornom ponašanju. Ako vidi da je njegovo dijete gurnulo drugoga, treba ga upozoriti i uputiti kako se treba ponašati. Odgovornost ovisi o starosti djeteta i njegovoj mogućnosti razumijevanja pojedinih situacija.

Radite li kada ciljane aktivnosti da djeca vide uzrok i posljedicu?

R 1 iznosi primjer kada su djetetu sakrili kockice jer ih nije pospremao, ali dijete na to uopće nije reagiralo. Mislio je da smo kockice bacili i igrao se s nečim drugim. R 2 opisuje situaciju kada su se kao roditelji s djecom dogovorili da stvari koje ne pospremaju i ne nose poklone djeci kojoj je to potrebno. Neke stvari su svi zajedno odnijeli u „Nazorovu“, a neke su sakrili na tavan. Situacija se popravila samo na par dana. Ima situacija kada kao roditelji ne znaju što bi napravili. Zna da nije primjereno, ali mlađem djetetu su selotejpom zalijepili papučice jer ih je stalno skidalo. „Prije toga smo samo prijetili, a onda smo to i učinili. Toliko se šokirala jer zapravo nije znala što taj selotejp znači da mjesec dana nije skidala papuče.“

R 1 se slaže te iznosi svoju reakciju kada su papuče bacili kroz prozor jer ih djevojčica nije htjela nositi. Pas iz ulice izgrizao je papuču. Od tada djevojčica ne skida papuče s nogu. Kod jednog djeteta takve su akcije korisne, ali misli da mlađeg sina takav događaj ne bi potaknuo na nošenje papuča. Kod svakog djeteta pomaže različit pristup.

Što za Vas znači da dijete ima pravo na informacije iz različitih izvora o svim pitanjima koja ga se tiču? (Putem svih medija, a vezano uz dobrobit djeteta). Koje su informacije bitne za Vaše dijete? Trebaju li predškolskom djetetu informacije o školi?

R 7 smatra da je to važno pitanje jer su djeca izložena informacijama putem svih medija koji su puni nasilja i smatra da roditelji moraju biti jako oprezni. R 7 se slaže i smatra da je potreban roditeljski nadzor. R 1 smatra da djeci informacije o školi trebaju, ali im nisu bitne. R 3 smatra da djeci treba pružiti osnovne informacije. R 6 smatra da s djetetom treba biti iskren i djetetu treba reći što ga očekuje, recimo kada ide na vađenje krvi. R 4 se slaže. R 9 nije spremna na informacije o tome kako je došao na svijet i u tom slučaju skrene s teme. Da je pita kako postati astronaut, sve bi mu objasnila. R 5 smatra da je u tom slučaju ona upotrijebila klasičnu izjavu „Donijela te rođa“, međutim kad je djevojčica krenula u školu, zgrozila se kad je čula kako nastaju bebe. R 7 zna da djeca međusobno dijele informacije koje čuju od

roditelja. R 2 smatra da djetetu trebaju osnovne informacije o tome što ga očekuje u školi, ali informacije moraju biti sažete i nikako ne bi trebali plašiti dijete. R 5 smatra da je jedini izvor svih potrebnih informacija za dijete roditelj. Informacije o koronavirusu roditelji su djeci prenijeli uz oprez te naveli postupke kao što je pranje ruku i kihanje u lakat.

Koja je uloga, važnost i dobrobit participativnih prava za djecu?

R 1 smatra da su jako važna za samopouzdanje djece, ali rijetko čujemo djecu i vrlo često ih ne uvažimo. Recimo kod kupnje tenisica kad dijete zna koje želi i obrazloži zašto, ali konačna odluku o kupnji jeftinijih tenisica donosi roditelj: „Dobro, možda je to samo želja pa mu neki puta i kupim što je odabrao, ali mislim da djeca to još ne razumiju i zato ja odlučim.“ R 2 o dječjim pravima u vrtiću nije razmišljala sve dok se u grupi njezine mlađe kćeri nije postavilo pitanje spavanja gdje je ravnateljica stala na stranu djeteta i rekla da je to njegovo pravo. Nije ulazila u raspravu jer se nije ticalo njezinog djeteta. Vjeruje da se o pravima raspravlja tek kad se ona povrijede. R 7 smatra da je za svakog čovjeka važno da zna reći što misli i što želi i da nema strah od toga. R 5 iznosi svoj problem jer bi istovremeno htjela da dijete bude i pristojno i borbeno. Teško joj je to prenijeti na dijete jer i sama ima problem. R 6 se malo boji jer je njezino dijete tiho, ali je vidjela da zna reći što je smeta. R 7 smatra da je svako dijete drugačije i ne možemo se isto ponašati prema svima. R 4 smatra da sve ovisi o roditeljima i njihovom razumijevanju i poštivanju karaktera vlastite djece. Ustrajat će u hrabrenju svoje djece da se znaju izboriti za sebe.

Želite li još nešto dodati vezano uz ovu temu?

R 2 smatra da je najbitnija stvar za roditelja biti mudar, držati se vlastitih principa i uvjerenja, ne povoditi se materijalnim, ne tolerirati ružne riječi. R 1 ističe pristojnost i nevrijeđanje drugoga. Smatra da se u svakoj situaciji treba pokušati prilagoditi, nekad kompromisom, nekad dogovorom. Važna je usuglašenost roditelja u odgoju. Isto tako smatra da djeca trebaju uvažavati roditelje kada traže vrijeme za sebe, isto kao i kad djeca imaju pravo na igru: „Moja djeca znaju da mi je važno da na miru popijem kavu.“ R 2 se slaže te nadodaje pošten i iskren odnos prema djeci

bez laganja: „ Djeca su naša slika i ako jedno radimo, a drugo govorimo, onda to nije dobro. Ili ako dijete vidi da ja stalno tipkam po mobitelu, kako mogu od djeteta očekivati nešto drugo?“

5.3. Skupina ispitanika: Djeca

Treću skupinu ispitanika čini petero djece u sedmoj godini života, tri dječaka i dvije djevojčice (blizanke). Radi zaštite identiteta djeca će biti označena kao D 1 – D 5.

Metoda: Otvoreni intervju s djecom putem videopoziva. Svaki razgovor trajao je od 30 do 45 min.

Prije početka intervjuja sva su djeca upoznata s temom razgovora i izrazila su svoj pristanak. S obzirom na okolnosti duljeg izbivanja iz vrtića u uvodnom dijelu razgovora sa svakim djetetom prethodilo je pozdravljanje i kratak razgovor za opuštanje. Roditelji su bili u neposrednoj blizini djeteta tijekom razgovora.

Tijekom godine s djecom su provedeni sklopovi aktivnosti temeljeni na projektnom radu iz područja nacionalnog programa odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo te sklopovi aktivnosti CAP programa.

Planirana okvirna pitanja za djecu:

1. Koja prava imaš u vrtiću, a koja kod kuće?
2. Je li tetama u vrtiću važno što djeca misle, žele i osjećaju? Kada te pitaju za mišljenje, kada ne? Opiši neku situaciju vezanu uz igru, prehranu, spavanje?
3. O čemu djeca mogu odlučivati u vrtiću, o čemu ne? Što misliš o tome?
4. Ako u dogovoru s roditeljima ili tetama preuzmeš neku obavezu (npr. pospremanje igračaka, donijeti zadaću...), tko je odgovoran za izvršavanje te obveze? Je li to lako ili teško? Zašto?
5. Pitaju li te odrasli što ti misliš prije donošenja odluke (npr. o igračkama, prehrani, spavanju...)?
6. Bi li u vrtiću nešto želio raditi, a nitko ti nije ponudio?

Tijekom razgovora s djecom nadodana su nova pitanja koja su slijedila tijekom razgovora.

O: „Koja prava imaš u vrtiću?“

D 1: „Pa igrati se, i slušati kada se čitaju neke priče, i kad se nešto uči i piše za školu, onda treba biti tih i ne ometati druge.“ D 2: „Djeca se imaju pravo presvlačiti. Djeca imaju pravo da se igraju što hoćeju i da igra bude zabavna.“ D 3: „Djeca imaju pravo na topli dom i ljubav prema roditeljima.“ D 4: „Djeca se imaju pravo igrati, djeca se imaju pravo sprijateljiti, imaju pravo na ljubavi.“ D 5: „Imaju pravo ići kod doktora, imaju pravo biti tužna, imaju pravo razmišljati, imaju pravo biti ljuta, sretna, imaju pravo ići u školu.“ D 5: „Imam pravo imati svoj izgled.“

O: „Koja prava imaš kod kuće?“

D 4: „Znači u vrtiću mogu pospremati igračke i da bude tišina, i pospremati uredno cipele i jakne, ako nam je vruće skinemo se, a doma mogu isto pospremiti igračke i održavati red sa odjećom, ali mogu i nešto održati mami tišinu dok radi posao, i mogu je pustiti na miru kad joj stvarno treba.“

D 1: „Kada mama i tata pričaju na telefon ne možemo biti glasni i ne smijemo skakati jer dolje živi mala beba.“

D 4: „Imam više prava doma. Kod kuće imam plejku.“

D 4: „Biram ponekad kako želim se obuč.“

O: „Pitaju li te roditelji što bi ti želio obući?“

D 4: „Ne, ali si ja izaberem svejedno. Ne baš uvijek, ali nekad.“

O: „Je li ti itko ikada oduzeo koje tvoje pravo?“

D 2: „Nitko mi nikada nije oduzeo moje pravo, ali nisam ga ostvario.“

D 2: „Jednom sam želio filanu papriku, ali nismo imali sastojke, pa smo napravili nešto drugo, kao rižu s mesom.“

Izražavanje mišljenja

O: „Pitaju li te odrasli s kime se želiš igrati i uvažavaju li oni tvoje mišljenje ili ne?“

D 5: „Djeca da, al tete ne.“

D1 opisuje situaciju u kojoj je morao baciti čarapu i obući bratovu, a nitko ga nije pitao želi li to. Na kraju je bacio čarapu. Odrasli pitaju djecu za mišljenje i

uvažavaju ga vezano uz izbor količine hrane i namirnica koje će konzumirati. D 2 i D 3 kažu da djecu pitaju žele li se odmoriti nakon doručka ako su rano došli u vrtić ili nakon ručka. D 1 smatra da odrasli uvažavaju mišljenje djeteta ako su „igre lijepe“, a ako nisu „onda baš i ne.“ D 3: „Da, pitaju nas, djeco što mislite o igrama, zadacima i zabavi i građenje, da sve bude kako treba, a da nitko ništa ne pogriješi.“ D 4: „Imam pravo imati svoj izgled. Biram ponekad kako želim se obuč.“ Prepoznaje razliku između potreba i želja u izboru hrane i igračaka. „Želje nam ne trebaju baš puno, a potrebe trebaju.“ Zna da su neke igračke preskupe i da ih roditelji ne mogu kupiti.

D 5: „Smeta mi što skoro nikad nisam dijelio kruh. Samo jedanput.“

O: „Jesi li kad to rekao teti?“

D 5: „Nisam rekao da mi smeta.“

O: „Bi li se što promijenilo da si rekao?“

D 5: „Vjerojatno bi se promijenilo. Vjerojatno bi i ja koji put dijelio kruh.“

O: „Je li ti itko ikada oduzeo koje tvoje pravo?“

D 2: „Nitko mi nikada nije oduzeo moje pravo, ali nisam ga ostvario.“

D 2: „Jednom sam želio filanu papriku, ali nismo imali sastojke, pa smo napravili nešto drugo, kao rižu s mesom.“

Odlučivanje u vrtiću

O: „O čemu djeca u vrtiću mogu odlučivati?“

D 4: „Mogu odlučiti o igranju, mogu odlučiti šta će staviti na legiće, imaš zgradu s legićima i možda ti se ne sviđa, pa odlučiš da ćeš još dodati.“

D 5: „Glasali smo o pjesmama, o tome tko će biti prvi vani. Pošteno je. Mogu odlučiti koju knjigu će čitati, što će crtati, šta će slagati, šta će se igrati.“

D 2: „O igrama, o tome kada će prati ruke, ali ono kada se vraćamo izvana nikada ne smijemo odlučivati.“

O: „Zašto?“

D 3: „Da se djeca ne izgube. Ono kad teta kaže djeco ide kamion, a djeca hvataju leptire, a onda ih kamion može pogazit.“

O: „Mogu li djeca odlučivati što će crtati u vrtiću?“

D 3: „Mogu kada nemaju zadatak s time da ne troše papir.“

O: „Tko u vrtiću odlučuje s kim ćeš se ti igrati?“

G. M.: „Nitko. Ja i moji prijatelji.“

O: „Sjećáš li se one ploče u vrtiću na koju ste zapisivali svoja zaduženja?“

D 4: „Ja nisam nikad dijelio hranu kad smo tako pisali.“

O: „Jesi li se želio zapisati?“

D 4: „Želio sam“.

O: „Zašto nisi?“

D 4: „Teško se briše.“

Je li to onda u redu da je dijelio tko se zapiše ili je moglo i drugačije?

D 4: „Moglo je drugačije, moglo bi tko prvi dignu ruku taj je prvi.“

O: „Kako još bi mogli odlučiti?“

D 4: „Ono, en-ten-tini“ (izgovara cijelu brojalicu)

O: „Je li u redu da se odluči brojalicom ili se neki bune protiv toga?“

D 4: „Netko prihvati, a netko se buni.“

O: „I kako to bude na kraju?“

D 4: „Pa ne znam, ispadne tak-tak.“

O: „Jesi li ti za to da se prizna kada se odluči brojalicom?“

D 4: „Pa to mi je u redu čak.“

D 3: „Glasali smo o pjesmama, o tome tko će biti prvi vani.“

O: „Je li to pošten način za odlučivanje ili baš i nije?“

D 5: „Pošteno je.“

O: „Kako odlučite gdje i čega ćete se igrati?“

D 4: „Igramo se na svoj način. Samo odaberem kutić, odem tamo i igram se.“

O: „Možeš li uvijek odlučiti gdje ćeš se igrati ili ti to kažu tete?“

D 4: „Ponekad biram sam, a ponekad i tete.“

Želiš li mi još nešto reći o tvojim pravima u vrtiću?

D 4: „Sjećam se još da nema trčanja po sobi.“

O: „Zašto je to važno?“

D 4: „Zato jer može pasti ormar na nekoga.“

O: „Možeš li ti birati sa kime se želiš igrati? Kako odlučite čega ćete se igrati?“

D 3: „Onaj tko je glavni izmisli igru.“

D 2: „Mi nismo glavni.“

O: „Tko je glavni?“

D 2: „Pa ti si glavna zato jer si ti teta u vrtiću.“

D 4: „Znači, došla su sva djeca. Glasali smo s tetom A ili tobom da idemo van ili ne i onda je većina glasala da idemo van.“

O: „Jesmo išli?“

G. M.: „Da.“

O: „Što se brojalicom može odlučiti?“

D 4: „Znači, kad imaš dva djeteta, naprimjer moj brat i ja, i oba hoće biti prvi na tuširancu. Onda možemo en-ten-tini, kao, kužiš?“

O: „Sjećaš li se one ploče na kojoj smo nešto bilježili?“

D 5: „Da, zapisivali smo se tko će spremati sobu.“

O: „Je li ti to bilo u redu da se tako odlučuje ili ne?“

D 5: „Bilo je u redu i nije bilo u redu. Neki uopće nisu stigli do ploče nego su se drugi naguravali da stignu.“

O: „Je li teško ili lako pridržavati se dogovora? Recimo ti si se zabilježio za dijeljenje kruha.“

D 5: „Nije teško ako cijelo vrijeme razmišljaš o tome.“

O: „Jeste vi bile u vrtiću kada smo se igrali glasanja. Što mislite o tome?“

D 2: „Meni se to činilo kao da glasamo samo za Hrvatsku, a ne za ljude zato što sam mislila da ćemo glasati i za druge zemlje, a ne samo za predsjednike.“

D 1: „Meni se sviđelo kada smo glasali za priče jer ima puno lijepih priča i zabavnih pa možeš birati razne.“

D 4: „Mogu odlučiti o igranju, mogu odlučiti šta će staviti na legiće, imaš zgradu s legićima i možda ti se ne sviđa, pa odlučiš da ćeš još dodat.“

D 5: „Glasali smo o pjesmama, o tome tko će biti prvi vani.“

O: „Je li to pošten način za odlučivanje ili baš i nije?“

P.A.: „Pošteno je.“

Obveze i odgovornost

D 1 ističe svoju obvezu kod kuće, a to je pospremanje kreveta dok mama posprema sobu i za to dobije nagradu. To mu se sviđa.

O: „Imamo li mi u vrtiću neke obaveze?“

D 1: „Imamo. Pospremanje, učenje i vježba.“

O: „Tko posprema igračke u vrtiću?“

D 2: „Djeca“

O: „Je li to u redu? Bi li trebali pospremati odrasli ili djeca?“

D 3: „Djeca. Odraslih nema u vrtiću. Roditelji su na poslu.“

O: „Je li to teško ili jednostavno?“

D 3: „Malo je negativno stalno, ali uvijek je možda. Ja tražim djecu da me pitaju gdje sam ja bila i onda ja pospremim, al najviše sam u dramskom. Zato ja tam pospremam.“

O: „Što bi se dogodilo kada ne bi pospremali dramski, kocke..?“

D 3: „Onda bi se dogodilo da bi naš vrtić Sunčana postao neuredna Sunčana. A ako bi svi pospremali, onda bi postao uredan.“

O: „Jeste vi bile u vrtiću kada smo se igrali glasanja. Što mislite o tome?“

D 3: „Meni se to činilo kao da glasamo samo za Hrvatsku, a ne za ljude zato što sam mislila da ćemo glasati i za druge zemlje a ne samo za predsjednike.“

D 2: „Meni se svidjelo kada smo glasali za priče jer ima puno lijepih priča i zabavnih pa možeš birati razne.“

O: „Imaju li djeca neke obaveze?“

D 4: „Aha, djeca pospremaju svoju sobu i pospremaju svoje igračke u ormare i tako, djeca spremaju igračke u vrtiću kad su gotovi, djeca pomagaju mami kuhati ili na primjer okititi bor, i djeca imaju obavezu pospremati svoju odjeću, obavezu pospremiti cipele u red.“

O: „Pitaju li te roditelji želiš li pospremiti igračke?“

D 4: „Pitaju me nekoliko puta i onda ako ne poslušam viču na mene, povise glas.

Mislim da kad povisiš glas, da to uopće nisu trebali.“

D 4: „Što će jesti za ručak... toliko dugo nisam bio u vrtiću da se ne sjećam.“

O: „Kad u vrtić treba donijeti zadaću, jel to lako ili teško?“

D 5: „Lako“

O: „Tko o tome treba razmišljati?“

D 5: „Ja. Jedanput nisam zapamtio, ali svaki drugi put sam zapamtio.“

D 5: „Ako treba složiti robu, onda je to već malo teže, čak i loše.“

Tablica 1

Sažeti prikaz najčešćih pojmova pozitivnih postupaka vezanih uz ostvarivanje participativnih prava djece u iskazima odgojitelja, roditelja i djece u odnosu na istraživalačka pitanja

	ODGOJITELJI	RODITELJI	DJECA
Slušanje djeteta i uvažavanje dječjeg mišljenja	<p>Važnost slušanja djeteta – svi odgojitelji</p> <p>Izbor igara, prostora za igru, vrste i količine hrane, popodnevnog odmora – svi odgojitelji</p> <p>Izricanje mišljenja djeteta od najranije dobi neverbalnim sredstvima (crtež, različita izražavanja i postupci) – pet odgojitelja</p> <p>Pravo na neizricanje mišljenja – dva odgojitelja</p> <p>Argumentiranje dječjeg mišljenja – jedan odgojitelj</p>	<p>Važnost slušanja djeteta – svi roditelji</p> <p>Uvažavanje mišljenja vezanog uz hranu, odjeću i igračke</p> <p>Argumentiranje i zalaganje za svoje mišljenje</p> <p>Poticanje na izražavanje u odnosima s braćom</p> <p>Objašnjavanje zašto ne</p> <p>Usuglašenost roditelja</p>	<p>Izbor igračaka i igara</p> <p>Izbor ponuđenih namirnica</p> <p>Izbor količine hrane</p> <p>Izbori odjeće</p> <p>Izbor popodnevnog odmora</p> <p>Svi znaju imenovati najčešća prava (igra, ljubav, dom, prijateljstvo, osjećaji, izgled)</p>
Situacije u kojima ne treba uvažiti dječje mišljenje	<p>Situacije opasne po život i integritet djeteta – svi odgojitelji</p> <p>Pomicanje granica vezano uz dob djeteta – četiri odgojitelja</p> <p>Objasniti djetetu razloge – dva odgojitelja</p> <p>Razlikovanje želja i potreba – dva odgojitelja</p>	<p>Opasne situacije Lijekovi Neprimjereni filmovi</p> <p>Objašnjavanje zašto ne</p> <p>Balansiranje u pregovaranju</p>	<p>Djeca prepoznaju i opisuju situacije u vrtiću i obrazlažu razloge (put do igrališta, trčanje u sobi, bacanje papira)</p>

Konzultiranje s djecom i autoritet odraslih	<p>Dijalog gradi pozitivne odnose</p> <p>Dosljednost odgojitelja</p>	<p>Vezano uz odjeću, hranu, igračke</p> <p>Vezano uz dob i karakter djeteta</p>	<p>Teta je glavna (jedno dijete)</p> <p>Odraslih nema u vrtiću</p> <p>Mogućnost izbora lakšeg zadatka</p>
Spremnost djeteta na preuzimanje odgovornosti	<p>Povezanost s kognitivnim i socio-emoc. razvojem – četiri odgojitelja</p> <p>Povezivanje sa svakodnevnim situacijama od najranije dobi – tri odgojitelja</p> <p>Mogućnost izbora</p> <p>Dosljednost</p> <p>Od pete godine</p> <p>Povezivanje s posljedicama, razgovor – dva odgojitelja</p>	<p>Ovisno o dobi, karakteru i razumijevanju djeteta</p> <p>Učenje djeteta od strane roditelja</p>	<p>Prepoznaju odgovornost za pospremanje igračaka, urednost ormarića</p> <p>Pregovaraju o odgovornosti</p>
Uključivanje djece u aktivnosti i donošenje odluka	<p>Izbor igara, prostora za igru, vrste i količine hrane, popodnevnog odmora</p> <p>U ostalim situacijama odlučuje odgojitelj – svi odgojitelji</p> <p>Ovisno o dobi (četiri odgojitelja)</p> <p>Spontane aktivnosti temeljene na interesu djece – dva odgojitelja</p> <p>Dokumentiranje</p> <p>Projektni način rada – dva odgojitelja</p>	<p>Vezano uz izbor odjeće, hrane, igračaka</p> <p>Vezano uz dob i karakter djeteta</p> <p>U ostalim situacijama odlučuje roditelj</p>	<p>Brojalica</p> <p>Glasanje podizanjem ruke</p> <p>Glasanje pomoću glasačkih kutija</p> <p>Upotreba u vrtiću</p> <p>Upotreba kod kuće</p>

Pravo na informacije iz raznih izvora	<p>Informacije se djetetu ne smiju uskratiti</p> <p>Odgovornost odrasle osobe za izvor i sadržaj (svi odgojitelji)</p> <p>Primjerenost dobi – pet odgojitelja</p> <p>Pitanje djeteta znači traženje informacije jedan odgojitelj</p> <p>Prostor kao informacija – jedan odgojitelj</p> <p>Samostalnost u traženju informacija</p> <p>Odrasli kao uzor</p>	<p>Roditelj kao primarni izvor informacija</p> <p>Nadzor nad informacijama</p> <p>Objašnjavanje informacija djetetu</p> <p>Selekcija informacija Kao zaštita djeteta</p>	<p>Pitamo tetu</p> <p>Pitamo roditelje</p> <p>Enciklopedije</p> <p>Slikovnice</p> <p>Sami smislimo</p>
--	---	--	--

Tablica 2

Sažeti prikaz najčešćih pojmova vezanih uz prepreke za ostvarivanje participativnih prava djece u iskazima odgojitelja, roditelja i djece u odnosu na istraživačka pitanja

	ODGOJITELJI	RODITELJI	DJECA
Slušanje djeteta i uvažavanje dječjeg mišljenja	<p>Osvijestiti kod djeteta da njegovo mišljenje ne može uvijek biti prihvaćeno – pet odgojitelja</p> <p>Mišljenje većine i događanja u kolektivu – pet odgojitelja</p> <p>Odvojiti vrijeme za svako pojedino dijete</p> <p>Buka i prevelik broj djece – četiri odgojitelja</p> <p>Raspoloženje odgojitelja taj dan –</p>	<p>Nedostatak vremena i strpljenja</p> <p>Umor</p> <p>Prekidanje djeteta u govoru</p> <p>Mobitel</p> <p>Svađe među braćom</p> <p>Šutljivo dijete</p>	<p>Odgojitelji ne pitaju djecu čega bi se željela igrati (jedno dijete)</p> <p>Pitaju ih jako rijetko (jedno dijete)</p> <p>„Da sam pitao možda bi i ja dijelio kruh“</p>

	<p>jedan odgojitelj</p> <p>Sigurnost ostale djece (jedan odgojitelj)</p> <p>Sramežljivo dijete</p>		
Situacije u kojima ne treba uvažiti dječje mišljenje	<p>Opasne situacije</p> <p>Provjeriti jesmo li dobro razumjeli dijete</p> <p>Nepridržavanje dogovorenih pravila</p> <p>Autonomija odgojitelja i pritisak okoline</p>	<p>Opasne situacije</p> <p>Neprijemljeni filmovi</p> <p>Zabrane bez objašnjenja</p> <p>Nedostatak vremena i volje za pregovaranje</p>	<p>Pravo na izbor odjeće ne ostvarujem baš uvijek</p>
Konzultiranje s djecom i autoritet odraslih	<p>Uvažavanje autoriteta odgojitelja kao preduvjet za konzultiranje s djecom</p> <p>Gubitak autoriteta neprijemljenom komunikacijom (vikanje) Autoritet bez nasilništva (jedan odgojitelj)</p>	<p>Balansiranje u pregovaranju vezano uz odjeću, hranu, igračke</p> <p>Vezano uz dob i karakter djeteta</p>	<p>Znam da ne smijem, ali volio bih da me pitaju</p> <p>Pravo na izbor hrane ovisi o namirnicama koje imamo kod kuće</p>
Spremnost djeteta na preuzimanje odgovornosti	<p>Ustrajnost i pridržavanje donošenih odluka</p> <p>Odgovornost ili zadovoljavanje roditelja ili odgojitelja</p> <p>Suočavanje s posljedicom (jedan odgojitelj)</p> <p>Suradnja s roditeljima i zajednički pristup</p>	<p>Ovisno o dobi, karakteru i razumijevanju djeteta</p> <p>Učenje djeteta od strane roditelja</p> <p>Roditeljski postupci koji ne potiču odgovornost</p> <p>Različito ponašanje djeteta u ustanovi i kod kuće</p>	<p>To je jako teško</p> <p>Pospremam samo tamo gdje sam se igrao</p> <p>Uzmem koliko ću pojesti, mogu probati</p> <p>Djeca ne razlikuju prava i pravila kod kuće – pravo na mir i tišinu, pravo na pospremanje igračaka</p>
Uključivanje djece u aktivnosti i donošenje odluka	<p>Manipuliranje djecom tijekom rada na projektima</p> <p>Odlučuju glasni</p>	<p>Vezano uz odjeću, hranu, igračke</p> <p>U ostalim situacijama</p>	<p>Drugi su glasni i guraju se</p> <p>Ploča se teško</p>

	<p>Veća mogućnost izbora i odluka za mlađu djecu Obvezne aktivnosti predškole</p> <p>Samo u situacijama koje nisu opasne za dijete</p>	<p>odlučuju roditelji Razlozi: Financijski razlozi Nedostatak vremena i živaca Autoritet roditelja Vezano uz dob i karakter djeteta</p>	<p>briše Nije u redu glasati uvijek, možemo se i dogovoriti</p> <p>Ponekad odlučuju tete, ponekad mi sami</p>
Pravo na informacije iz raznih izvora	<p>Neprilagođenost dobi</p> <p>Manipuliranje informacijama „Sad će mama doći“</p> <p>Suradnja s roditeljima i usklađivanje</p>	<p>Dostupnost informacija Neiskrenost prema djeci Nedostatak vještina i spremnosti za dijeljenje informacija (kako sam došao na svijet) Minimum informacija kao zaštita djeteta</p>	

Tablica 3

Sažeti prikaz najčešćih pojmova pozitivnih postupaka i prepreka građenju partnerskih odnosa u odnosu na prava djeteta te na obveze odgojitelja i roditelja

ODGOJITELJI	
POZITIVNI POSTUPCI	<p>Vizija odnosa i njegovog građenja Iskrenost u odnosima Povjerenje Pozitivna i uvažavajuća komunikacija Međusobno uvažavanje i poštivanje (šest odgojitelja) Razumijevanje roditelja i uvažavanje njihovih emocija Partnerstvo kao dogovor i usklađivanje (šest odgojitelja) Dnevne izmjene informacija, Uvažavanje različitosti roditelja u karakteru, odgoju, shvaćanju roditeljstva (četiri odgojitelja) Usklađivanje odgojnih postupaka (dva odgojitelja) Približavanje roditelju rada u vrtiću Zajedničke radionice (svi odgojitelji) Konkretni primjeri i praćenje djeteta od strane roditelja radi uočavanja promjena (jedan odgojitelj)</p>
PREPREKE	<p>Partnerstvo kao krajnji cilj dugačkog procesa – pet odgojitelja Nemogućnost partnerstva radi različite razine odgovornosti (dva odgojitelja)</p>

	<p>Kvalitetna suradnja da, partnerstvo ne (dva odgojitelja) Partnerstvo kao nametnut pojam i izjednačavanje sa suradnjom (dva odgojitelja) Potreba prilagodbe obiteljskog odgoja radu u vrtiću (dva odgojitelja) Prepoznavanje kompetencija odgojitelja od strane roditelja kao preduvjet za stvaranje povjerenja (jedan odgojitelj) Neiskrenost u odnosu od strane roditelja Poteškoće u komunikaciji i ostvarivanju suradnje (jedan odgojitelj) Potreba davanja jasnih uputa roditeljima i njihovo „osvještavanje“ (jedan odgojitelj) Otvorenost za nadogradnju kompetencija odgojitelja i roditelja Vrijeme (jedan odgojitelj)</p>
RODITELJI	
	<p>Frustriranost radi različitosti ponašanja djeteta kod kuće i u vrtiću. O pravima djeteta razmišljaju tek kada se ona ne poštuju. Ne obraćaju pozornost ako nije njihovo dijete u pitanju. Poteškoće u odgojnom pristupu – kako da dijete bude istovremeno pristojno i zna se zauzeti za sebe, svoje mišljenje i prava? Svjesni su da ponekad primjenjuju odgojne metode koje nisu primjerene. Izražavaju svijest da nisu uvijek dobar primjer svojoj djeci – rade stvari umjesto njih, često su na mobitelu... Kao prepreke navode umor, nedostatak vremena i prikaze idealnih obitelji u medijima radi kojih se loše osjećaju.</p>

6. RASPRAVA

Slušanje djeteta, izražavanje mišljenja, uvažavanje dječjeg mišljenja

Većina ispitanika naglašava izuzetnu važnost slušanja djeteta i poticanje djeteta na iznošenje mišljenja od najranije dobi. Jedna odgojiteljica smatra da je slušanje drugog i iskazivanje mišljenja jedno od temeljnih ljudskih prava. Osobito je važno podržati i najmlađe dijete u iznošenju mišljenja, posvetiti mu pažnju i dovoljno vremena. Smatra da je pri slušanju i iznošenju mišljenja djeteta potrebno obratiti pažnju na sve emocije koje se tom prilikom javljaju. Ističu verbalne i neverbalne načine iznošenja mišljenja, kao i pravo djeteta da ne izriče mišljenje ako to ne želi. Navode da slušanje djeteta i izražavanje njegovog mišljenja može odraslima služiti kao poticaj, korektiv i ideja. Pomaže boljem poznavanju djeteta, njegovih potreba te upućuje na komunikaciju. Sve tri skupine ispitanika suglasne su da se djecu pita, sluša i uvažava njihovo mišljenje vezano uz izbor količine hrane i namirnica koje će

konzumirati, izbor odjeće, izbor mogućnosti dnevnog odmora, izbor igračkaka i igara. Djeca prepoznaju razliku između potreba i želja u izboru hrane i igračkaka. Troje djece smatra da odgojitelji pitaju djecu za mišljenje o igrama, zadacima i zabavi. Jedno dijete smatra da odgojiteljice ne pitaju djecu čega bi se željeli igrati, o tome odlučuju djeca dogovorom. Istraživanja pokazuju da u interakcijama odgojitelja i djece ima pet puta više uputa čime se igrati i kako slijediti dnevnu rutinu nego uputa usmjerenih prema poticanju socijalnog razvoja (Maleš i Stričević, 2005). Djeca odlučuju čime će se igrati. Drugo dijete smatra da ga pitaju rijetko. Odrasli pitaju i uvažavaju mišljenje djece kada smatraju da su igre prihvatljive. Mišljenje djece uzima se u obzir kada odrasli smatraju da su ponašanja djece prikladna i sigurna. Dječje mišljenje odrasli ne uvažavaju u opasnim situacijama te ga povezuju s dobi i zrelošću djeteta. Odgojitelji smatraju da mišljenje djeteta nije moguće uvažiti ako se ne poklapa s kolektivnim mišljenjem ili događajima u kolektivu. Ističu važnost upućivanja djeteta u prihvaćanje tuđeg mišljenja, razumijevanje da njegovo mišljenje ne mora i ne može uvijek biti glavno i uvaženo što ističu kao vrlo zahtjevan zadatak i problem za funkcioniranje u grupi. Navode i mogućnost da se dijete ne složi s mišljenjem odgojitelja kao važan dio učenja i komunikacije. Isto tako navode problem prevelikih grupa i buku radi čega neki puta ne slušaju dijete ili ako čuju ne reagiraju, ovisno u kojoj se aktivnosti nalaze. Slušanje djeteta ovisi i o raspoloženju odgojitelja. Jedan odgojitelj uvjetuje uvažavanje dječjeg mišljenja samo u slučajevima kada dijete ne ugrožava sebe i drugoga. Drugi odgojitelj smatra da mišljenje djeteta treba samo poslušati što ne znači da će biti uvaženo. O procjeni odgojitelja ovisi hoće li mišljenje uvažiti ili ne, te dodaje mogućnost kompromisa ako nije ugrožena sigurnost djeteta. Jedna odgojiteljica navodi poteškoću slušanja djece mlađe dobi radi puno paralelnih poslova koji joj ne dozvoljavaju usmjerenost na slušanje djece na način koji bi joj dozvolio da razumije što djeca stvarno žele i koji im je interes. Autorica Ljubetić smatra da je u zajednici koja uči nužan dijalog svih sudionika te samorefleksija i zajednička refleksija koje će omogućiti pojedincu da podiže osobnu i grupnu razinu znanja, kao i inicirati promjene u stajalištima (Ljubetić, 2009). Roditelj sluša dijete ovisno o procjeni važnosti teme o kojoj želi razgovarati, dovršava rečenice djetetu. Roditelji kao razloge navode umor i nervozu. Ističu ignoriranje djeteta prilikom telefonskih razgovora. Osjećaju se osjećaju loše i frustrirano kada se uspoređuju s idealnim obiteljima prikazanim u medijima i na društvenim mrežama. Životne situacije u njihovim domovima razlikuju se od

prikazanog. Roditelji tijekom razgovora izražavaju razumijevanje i međusobnu podršku. U vrijeme izolacije tijekom pandemije virusa COVID 19 u kućanstvima je prisutna nervoza koja utječe na komunikaciju te roditelji primjenjuju razne strategije za koje su svjesni da nisu prihvatljive kako bi umirili i utišali djecu. Istraživanja pokazuju potrebu za informiranjem i edukacijom roditelja u čemu bitnu ulogu trebaju imati odgojno-obrazovne ustanove. Procesom zajedničkog učenja, razvoja vještina komunikacije, nenasilnog rješavanja sukoba, vođenja i posredovanja roditeljima se omogućuje razvoj roditeljskih vještina i sposobnosti (Jurčević Lozančić, Basta, Šerbetar, 2029).

Uključenost djeteta u donošenje odluka i dijeljenje moći i odgovornosti kod donošenja odluka

Odgojitelji se slažu u usmjeravanju djece u dosljednom izvršavanju preuzete obveze i učenju djece odgovornom ponašanju. Slažu se da odgovornost djeteta ovisi o socio-emocionalnom razvoju, ali da je od pete godine dijete spremno razumjeti određenu razinu odgovornosti. Smatraju da je učenje djece odgovornom ponašanju proces koji počinje u jaslicama gdje dijete uči kroz iskustvo i putem uzroka i posljedica. Dijete od najranije dobi donosi odluke vezane uz istraživanje okoline i o vlastitim izborima. Projektni način rada smatraju dobrim za uključivanje djeteta prema izboru aktivnosti i učenje odgovornosti. Isto tako navode situacije manipuliranja djecom kako bi projekt doveli do željenog cilja. Postoje razlike između manipulacije djecom i stvarne participacije. Razine prividne participacije odgojiteljima mogu pomoći u uočavanju razlika (Markovinović i Maleš, 2011). Navode mnoge situacije i aktivnosti u kojima djeca ne mogu sudjelovati u odlučivanju niti snositi odgovornost kao što su situacije opasne za život i zdravlje djeteta, uključenost u obvezne aktivnosti predškolskog programa. Odgovornost kao ključna vrijednost demokratskog društva rezultat je učenja i usvajanja u životu s drugima. Vezana je uz slobodu, odnosno mogućnost izbora i preuzimanje odgovornosti za svoj izbor (Maleš i Stričević, 2005). Nesudjelovanje djeteta u zajedničkim aktivnostima ili na završnoj svečanosti dio odgojitelja promatra kao nedostatnu kompetenciju odgojitelja da dijete uključi u aktivnost. Jedan odgojitelj smatra da je uvažavanje djetetovog izbora za nesudjelovanjem uvažavanje njegovog

prava. Odlučivanje i odgovornost djece navode u situacijama izbora namirnica, izbora igre, izbora odjeće. U mnogim situacijama nisu spremni dijeliti moć i odlučivanje s djecom jer smatraju da su odgovorni za zdravlje i sigurnost djece.

Roditelji su skloni konzultiranju i pregovaranju s djecom te uključivanju djece u donošenje odluka vezano uz izbor hrane, odjeće, igraćaka. Skloni su poticati braću na pregovaranje kao način jačanja vještina kojima će se zauzeti za sebe i time razviti samopouzdanja djece, ali i preuzeti odgovornost za ono što su odlučili. Konzultiranje s djecom dio roditelja povezuje s popustljivošću u odgoju, te ga smatraju gubitkom vremena i energije. Važno im je da dijete shvati da ne može biti sve kako ono želi i da roditelj odlučuje o bitnim stvarima. Odgovornost djeteta povezuju sa spolom te smatraju da su djevojčice odgovornije. Smatraju da je starije dijete odgovornije uz obrazloženje da su vjerojatno i oni ulagali više truda u odgoju. Isto tako smatraju da odgovornost ovisi i o karakteru djeteta. Većina potiče odgovornost djeteta u raznim područjima: pospremanje sobe, igraćaka, vremena provedenog pred ekranom do štednje i raspolaganja novcem kada su za to spremni. Skloni su i nagraditi dijete za trud i odgovornost. Dio roditelja smatra da oni svojim ponašanjem ne omogućuju djetetu razvoj odgovornosti jer obavljaju poslove kao što su pospremanje sobe i igraćaka umjesto njega i drugih ukućana. Roditelji opisuju situacije kada su ciljano htjeli učiti dijete odgovornom ponašanju. Znaju da njihove metode nisu bile primjerene, ali su se osjećali bespomoćno u situaciji kada su smatrali da dijete mora raditi kako roditelji odluče jer su oni odgovorni za zdravlje i sigurnost djeteta. Svi su suglasni da u situacijama koje se odnose na zdravlje, život i sigurnost djeteta odlučuje roditelj.

Sva djeca znaju nabrojati prava koja imaju u vrtiću. Svako dijete je spomenulo pravo na igru, prijateljstvo, pravo na izražavanje osjećaja. Djeca prepoznaju situacije u kojima su uključena u odlučivanje u vrtiću i znaju ih nabrojiti: izbor igre, način igre, izbor pjesama, izbor slikovnice koje ćemo zajedno čitati, što će crtati, izbor količine hrane i namirnica, odmor. Isto tako prepoznaju situacije u kojima nisu uključeni u odlučivanje, a to su: prelazak preko ulice na putu do igrališta, pranje ruku prije jela. Znaju razloge zašto o tome odlučuje odgojitelj. Donošenje odluka je sposobnost koja se kao i svaka druga može uvježbati (Bašić, Hudina, Koler trbović i Žižak, 2005). Poznaju mehanizme demokratskog odlučivanja kao što su brojalica, glasanje podizanjem ruke ili pomoću glasačkih kutija.

Upotrebljavaju ih u raznim situacijama te za svaku biraju drugačiji način odlučivanja. Mehanizme odlučivanja koriste i izvan vrtića, u roditeljskom domu kao način odlučivanja s braćom. Smatraju to poštenim načinom donošenja odluka. Znaju da su odgovorni za pospremanje igraćaka i skloni su pregovaranju s drugom djecom o dijelu vlastite odgovornosti kao i traženja pomoći od strane odgojitelja ako smatraju da su u pravu. Time se potvrđuje važnost konteksta ustanove za rani i predškolski odgoj i kooperacijskih odnosa djeteta s vlastitim okruženjem (Bašić, 2011). Na pitanje koja prava imaš kod kuće, djeca nabrajaju pravila. Većina pravila odnosi se na „mir i tišinu“, a dvoje djece nabraja i obveze pospremanja igraćaka i sobe. Jedno dijete kao pravo navodi pravo na igranje kompjuterskih igrica. Drugo dijete navodi pravo da bira što će obući. To pravo ne ostvaruje baš uvijek. Jedno dijete zna da pravo ne možeš izgubiti, ali se može dogoditi da ga ne ostvariš. Dijete ga povezuje s izborom hrane kod kuće.

Autorice Church i Bateman (2019) u istraživanju provedenom metodom analize razgovora, ukazuju na specifičnosti interakcije odgojitelja i djeteta pri kojoj odgojiteljska praksa može osnažiti participaciju djeteta na način da odgovori i proširi učenje inicirano od strane djeteta. Uloga odgojitelja je da odgovori na interes djeteta, na djetetova pitanja i komentare na način koji će povećati participaciju djeteta. S iskustvima navedenog istraživanja može se povezati iskustvo istraživača u ovome radu. Provođenje polustrukturiranog intervjua s djecom i čitanje transkripta intervjua omogućilo je uvid istraživača u vlastitu praksu, te mogućnost neposredne reakcije i unosenje promjena u praksi okruženja. Podrška učenju djeteta pretpostavlja i istraživanje i nadograđivanje sposobnosti razumijevanja djeteta i načina kako dijete uči i gradi svoje znanje (Slunjski, 2008). Istraživač je ponudio ploču s natpisima dana u tjednu u sobi dnevnog boravka kao poticaj za samobilježenje i praćenje preuzetih obveza proizišlih iz aktualnih interesa djece, i poticanje razvoja odgovornosti. Djeca su poticaj doživjela kao sredstvo biranja i odlučivanja. Odgojitelj to nije primijetio do provođenja intervjua s djecom u kojem su djeca izrazila negodovanje i izostanak mogućnosti sudjelovanja (ploča se teško briše pa dijete predlaže glasanje dizanjem ruke u kojem je ono vrlo vješto i brzo ili predlaže brojalicu kao prihvatljiv način izbora upisivanja na ploču). Drugo dijete je izjavilo da se nikada nije uspjelo upisati na ploču jer su drugi bili brži, a ono se ne gura. Poticajnim, otvorenim pitanjima i pitanjima višestrukog izbora koja su korištena za intervju dijete je predložilo vlastita

rješenja problema koje je u praksi i provelo. Potaknuto uspjehom i zadovoljstvom postignutog djeteta je nastavilo koristiti naučenu vještinu i u drugim aktivnostima kao način kojim se može uspješno zauzeti za sebe, pitati drugu djecu i odgojitelje, izreći mišljenje i surađivati s drugom djecom u skupini.

Svi odrasli ispitanici u ovom istraživanju ističu veliku ulogu participativnih prava u životu djeteta. Roditelji smatraju da su važna za razvoj samopouzdanja. Svaki roditelj želi da njegovo dijete zna reći što misli i osjeća bez straha te da se zna zauzeti za sebe i svoje mišljenje, ali da istovremeno bude pristojno. Istovremeno su svjesni razlike u karakteru djeteta i posebnosti svakog djeteta. Znaju da bi svojim ponašanjem i iskrenim i dosljednim odnosom trebali biti primjer svojoj djeci, ali to često ne čine. Roditelji ponekad ne razlikuju prava djeteta od njegovih želja. Svjesni su da rijetko slušaju djecu i često ne uvažavaju njihovo mišljenje te ističu probleme u komunikaciji i odgojnim postupcima tijekom izolacije za vrijeme koronavirusa. O pravima djeteta razmišljaju tek kad su ona povrijeđena i tiču se njihovog djeteta. Uočava se potreba za podrškom u roditeljstvu. Komunikacijske vještine odgojitelja možemo promatrati kao izvedbeni dio njihovih kompetencija i važnu komponentu u području suradnje s roditeljima (Višnjić Jevtić, 2018). Odgojitelji sudionici u istraživanju iskustvo sudjelovanja doživjeli su kao prostor zajedničke refleksije na obrazovnu praksu i pristupe, izmjenu stavova i mišljenja koja im je pomogla da se bolje upoznaju, te da kvalitetnom komunikacijom izbjegnu međusobno nerazumijevanje. Većina odgojitelja poznaje teorijske pretpostavke provođenja prava djeteta kao i zakonitosti dječjeg razvoja, ali njihovo provođenje u praksi predstavlja izazov s mnogim preprekama. Ovaj rezultat podudara se s istraživanjem (Mlinarević i Marušić, 2005) u kojem odgojitelji imaju svijest o pravima i poznaju prava djece, ali materijalni uvjeti im predstavljaju problem u njihovom provođenju.

Odgojitelji smatraju da konzultiranje s djecom ne ruši autoritet odgojitelja, ali moć u donošenju odluka nisu spremni dijeliti s djecom i roditeljima radi odgovornosti koja je u konačnici na odgojitelju. Manji dio odgojitelja smatra da djeca imaju previše prava koja umanjuju njihov autoritet te ih povezuju s odgovornošću za sigurnost djece. Otvoren pristup odgojitelja otvorio je prostor za promišljanja o zahtjevima, preprekama i izazovima u provođenju participativnih prava: Kako čuti i uvažiti dijete u uvjetima velike brojnosti djece u skupini?; Odgovornost odgojitelja i sigurnost djeteta u odnosu participativna prava djeteta?;

Kako osigurati autonomiju odgojitelja u poštivanju participativnih prava djeteta?; Različito uvjerenja, stavova i odgojnih djelovanja odgojitelja u skupini i njihov utjecaj na dijete? Bolje razumijevanje vlastitih stavova i vrijednosti povezanih s odgojnom praksom može potaknuti i promjenu „osobne paradigme“ i pristupa kroz samu praksu ako je istraže i unapređuju. (Slunjski, 2009). Otvoreni intervju s djecom koji je proveden za potrebe istraživanja u ovome radu je novo iskustvo za istraživača. Samo njegovo provođenje pokazalo se kao velika dobrobit za svako pojedino dijete, za izricanje mišljenja, stavova i uvažnosti od strane odgojitelja. Djecu se pita za mišljenje i izbor vezano uz prehranu, odjeću i dnevni odmor, igru. Dvoje od petero djece ispitanika kažu da ih odgojiteljice ne pitaju čega bi se željeli igrati ili da ih pitaju rijetko. O tome odlučuju djeca dogovorom. Tek čitanjem transkripta intervju istraživač je uočio da djeca poticaj u prostoru koji je odgojitelj namijenio za samoprocjenu dječje odgovornosti doživljavaju kao sredstvo odlučivanja te izazove koje to predstavlja djeci. Navedene izjave upućuje na promišljanje odgojitelja: Koliko često pita dijete što ono stvarno želi ili misli ili o tome donosi zaključke temeljene na promatranju djeteta? Daje li on svojim postupcima do znanja djetetu da mu je važno što ono misli? Koliko se njegova implicitna pedagogija razlikuje od deklarativne?

Prikupljanje i upotrebu informacija čija je svrha u konačnici unapređenje odgojno-obrazovne prakse možemo promatrati kao važan dio profesionalne prakse odgojitelja. Ubrzo nakon provedenog istraživanja u ustanovi ranog i predškolskog odgoja u kojoj je istraživanje provedeno došlo je do promjena vezanih uz način provođenja završnih svečanosti. Završne svečanosti koje su usmjerene na prezentaciju rada djece i odgajatelja, a nisu usmjerene na potrebe, interese i mogućnosti djece, oblik su tradicionalnog načina rada (Rogulj, 2018). Završne svečanosti usmjerene su prema zajedničkom neformalnom druženju odraslih i djece u skladu s interesima i mogućnostima djece.

Ostvarivanje participativnih prava djeteta u ustanovi za rani i predškolski odgoj povezano je s uspostavljanjem partnerskih odnosa odraslih u djetetovom okruženju. Kompetencije odgojitelja temeljene na znanju osnova su za razvoj partnerskih odnosa s roditeljima i pružanju sustavne podrške roditeljstvu. Potrebno je omogućiti uvjete za trajni profesionalni razvoj odgojitelja. Takvim pristupom otvorit će prostor za osnaživanje djeteta za življenje u demokratskom okruženju koje će biti prostor za

učenje, međusobno uvažavanje i toleranciju te usmjeravanje djeteta prema aktivnom građaninu budućnosti.

7. ZAKLJUČAK

Unatoč ograničenjima ovo istraživanje daje uvid i informacije značajne za razumijevanje i poticanje participacije djeteta u ustanovi za rani i predškolski odgoj. Treba napomenuti da je ovo istraživanje provedeno u vrijeme izolacije povezane s virusom COVID 19 što je roditelje potaklo na iznošenje problemskih situacija vezanih uz odgoj kod kuće, kao i na pružanje međusobne podrške. Svi odrasli ispitanici ističu veliku važnost participativnih prava za cjeloviti razvoj djeteta, a roditelji ističu razvoj samopouzdanja i zauzimanja djeteta za sebe.

Usporedimo li informacije i podatke dobivene istraživanjem svih triju skupina ispitanika sa Shierovim modelom dječje participacije *Putevi do participacije* (Shier, 2001), može se primijetiti da je na prvoj razini prisutno otvaranje kao stupanj predanosti participaciji djece, odnosno odrasli su spremni slušati djecu. Na prvoj razini i stupnju predanosti prilika – radiš li na način koji ti omogućuje da slušaš djecu, primjećuju se mnogi uvjeti koji nisu zadovoljeni ili otežavaju rad na način koji omogućuje slušanje djece. Odgojitelji navode uvjete: velik broj djece, buka, velik broj usporednih poslova u skupini, briga i odgovornost za sigurnost djece, trenutno raspoloženje odgojitelja, poteškoće u komunikaciji s roditeljima koje se odražavaju na komunikaciju s djecom. Roditelji kao otežavajuće uvjete navode: umor, nervozu, nedostatak vremena za sebe i djecu, dovršavanje rečenice djetetu jer znaju što će reći, telefoniranje, utišavanje djece potpomognuto raznim metodama. Na drugoj razini i stupnju predanosti prilika i pomaganja djeci da izraze svoje mišljenje dvoje djece kažu da odgojitelji ne pitaju djecu ili ih pitaju vrlo rijetko čime bi se željeli igrati. O tome odlučuju djeca. Može se zaključiti da odgojitelji premalo koriste metode koje pomažu svoj djeci da izraze mišljenje. Na trećoj razini i stupnju predanosti prilika dio odgojitelja i roditelja spreman je saslušati dijete, ali odluke ne donose na način koji omogućuje uzimanje dječjeg mišljenja u obzir. Kao razloge navode osobnu odgovornost za sigurnost djece. Na drugoj, trećoj, četvrtoj i petoj razini većina ispitanika spremna je podržati djecu u iznošenju mišljenja, mišljenje djece uzeti u obzir i uključiti djecu u odlučivanje te dijeliti moć s djecom dogovorenim

procedurama vezano uz izbor vrste i količine hrane, dnevnog odmora, izbor odjeće, igre i igara. U ostalim situacijama dio odgojitelja nije spreman dijeliti moć i odgovornost s djecom i roditeljima. Kao razloge navode osobnu odgovornost za zdravlje i sigurnost djece te nemogućnost uspostavljanja partnerskih odnosa s roditeljima radi različite razine odgovornosti. Dvoje odgojitelja smatra da djeca imaju previše prava koja umanjuju njihov autoritet te ih povezuju s osobnom odgovornošću za sigurnost djece. Ako promatramo stupanj predanosti participaciji djece na razini institucije, može se zaključiti da se cjelokupni rad institucije prema vrtićkom Kurikulumu i Planu i programu ustanove formalno temelji na svim važećim dokumentima vezanim uz odgoj, obrazovanje i dobrobit djece u Republici Hrvatskoj. U istraživanju je dostupna informacija o provođenju završnih svečanosti, prema kojoj na trećoj razini – uzimanje mišljenja djece u obzir nije bilo uvaženo na razini predanosti kao dužnost. Završetkom ovoga rada došlo je do promjena na razini ustanove i dogovora da se završne svečanosti organiziraju u odnosu na potrebe, interese i mogućnosti djece, i u cijelosti budu usmjerene na dijete sukladno suvremenim paradigmatama u odgoju. Iz navedenog se može zaključiti da je Prema Shierovom modelu „Put prema participaciji“ u prosjeku zadovoljen minimum zahtjeva prema Konvenciji o pravima djeteta u stupnju predanosti participaciji djece, u određenim segmentima i iznad. Poteškoće su uočene na početku, a odnose se na slušanje djece i primjerenu komunikaciju te predstavljaju polazište za rad na unapređenju kvalitete. Uočene su poteškoće u uspostavljanju partnerskih odnosa s roditeljima. Osjećaj nadmoći odgojitelja može otežati uspostavu odnosa suradnje, podjele odgovornosti i dijeljenje pozicije moći. Obrazovanje odgojitelja temelj je za razvoj stavova koji unapređuju suradnju (Višnjić Jevtić, 2018, str. 104). Otvoren pristup odgojitelja otvorio je prostor za promišljanja o zahtjevima, preprekama i izazovima u provođenju participativnih prava: Kako čuti i uvažiti dijete u uvjetima velike brojnosti djece u skupini? Odgovornost odgojitelja i sigurnost djeteta u odnosu participativna prava djeteta? Kako osigurati autonomiju odgojitelja u poštivanju participativnih prava djeteta? Različitost uvjerenja, stavova i odgojnih djelovanja odgojitelja u skupini i njihov utjecaj na dijete?

LITERATURA

- Adu-Gyamfy, J. (2013). Can children and youth people be empowered in participatory initiatives?: Perspectives from young people's participation in policy formulation and implementation in Ghana. *Elsevier, Children and Youth Services Review*, 35 (10) 1766-1772
- Ajduković, M., Kolesarić, V. (ur.) (2003) *Etički kodeks istraživanja s djecom*.
Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži: Vijeće za djecu Vlade RH.
- Antulić Majcen, S., Pribela-Hodap, S. (2017). *Prvi koraci na putu prema kvaliteti. Samovrednovanje ustanova ranoga i predškolskoga odgoja i obrazovanja*.
Zagreb: Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja
- Bajpai, A. (2003). *Child rights in India Law, Policy and Practice*. New Delhi: Oxford university Press
- Bašić, J., Hudina, B., Koller-Trbović N., Žižak, A. (2005). *Integralna metoda. Priručnik za odgajatelje i stručne suradnike u predškolskim ustanovama*.
Zagreb: Alinea
- Bašić, S. (2011). (Nova) slika djeteta u pedagogiji djetinjstva. U D. Maleš (Ur.), *Nove paradigme ranoga odgoja* (19-37). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za pedagogiju
- Bogatić, K. (2018). Djeca kao aktivni akteri suradbičkih odnosa obitelji i ustanove ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja. U A. Višnjić Jevtić, I. Visković (Ur.), *Izazovi suradnje. Razvoj profesionalnih kompetencija odgojitelja za suradnju i partnerstvo s roditeljima* (67-76). Zagreb: Alfa
- Brajša-Žganec, A., Franc, R., Merkaš, M., Radačić, I., Šerić, M., Šikić-Mićanović, L. (2011). *Analiza stanja prava djece i žena u Hrvatskoj*. Zagreb: UNICEF
- Brajša-Žganec, A., Brkljačić, T., Franc, R., Merkaš, M., Radačić, I., Sučić, I., Šikić-Mićanović, L. (2014). *Analiza stanja prava djece i žena u Hrvatskoj 2014*. Zagreb: UNICEF

- Clement, J. (2019). Spatially Democratic Pedagogy: Children's Design and Co-Creation of Classroom Space. *International Journal of Early Childhood*, 51, 373–387
- Church, A., Bateman, A. (2019). Children's Right to Participate: How Can Teachers Extend Child-Initiated Learning Sequences? *International Journal of Early Childhood*, published online : 17. October, 2019.
- Došen Dobud, A. (2005). *Malo dijete - veliki istraživač*. Zagreb: Alinea
- Eriksen, E. (2018). Democratic Participation in Early Childhood Education and Care - Serving the Best Interests of the Child. *Nordic early childhood education research journal*, 17(10), 1-15
- General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1) na adresi <https://resourcecentre.savethechildren.net/library/general-comment-no-14-2013-right-child-have-his-or-her-best-interests-taken-primary> (20. svibnja 2020.)
- Giamminuti, S., See, D. (2017). Early Childhood Educators' Perspectives on Children's Rights The Relationship between Images of Childhood and Pedagogical Practice. *The International Journal of Children s Rights*, 25(1), 24-49
- Harris, P., Manatakis, H. (2013). *Children's Voices - A principled framework for children and young people's participation as valued citizens and learners*. Government of South Australia - Department for Education and Child Development
- Hart, R. A. (1992). *Children's Participation: From tokenism to citizenship*. Florence: UNICEF International Child Development Centre
- Jeđud Borić, I. (2017). Participacija djece - definicije i modeli. U I. Jeđud Borić, A. Miroslavljević, M. Šalinović (Ur.), *Poštujmo, uvažimo, uključimo. Analiza stanja dječje participacije u Hrvatskoj* (10-18). Zagreb: UNICEF
- Jurčević Lozančić, A., Basta, S., Šerbetar, I. (2019). Suradnjom i partnerstvom rastemo zajedno. U M. Kolar Billege, A. Višnjić Jevtić (Ur.), *Zajedno rastemo – kompetencije djeteta za cjeloživotno učenje* (70-75). Zagreb,

Čakovec: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Dječji vrtić „Cvrčak“
Čakovec

- Kodele, T. (2017). *Participacija učencev v procesu reševanja njihovih učnih težav*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta (Doktorska disertacija)
- Kokanović, T. (2019). Značaj cjeloživotnog usavršavanja za razvoj profesionalnih kompetencija odgojitelja. *Croatian Journal of Education*, 21(1), 47-59
- Konvencija o pravima djeteta (1989), UNICEF - Hrvatska na adresi www.unicef.org/croatia/konvencija-o-pravima-djeteta (26. svibnja 2020.)
- Koren, M. (2005). Ljudska prava djece: pravo na informaciju. *Dijete i društvo časopis za promicanje prava djeteta*, 6(2), 267-285
- Lansdown, G. (2001). *Promoting Children's Participation in Democratic Decision-Making*. Florence: United Nations Children's Fund Innocenti Research Centre
- Lansdown, G. (2011). Every child's right to be heard. A resource guide on the UN committee on the rights of the child general comment no.12. London: Published by Save the Children UK on behalf of Save the Children and UNICEF
- Ljubetić, M. (2009). *Vrtić po mjeri djeteta. Kako procijeniti kvalitetu u ustanovi ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Školske novine
- Maleš, D., Milanović, M., Stričević, I. (2003). *Živjeti i učiti prava, odgoj za ljudska prava u sustavu predškolskog odgoja*. Zagreb: Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu
- Maleš, D., Stričević, I. (2005). *Odgoj za demokraciju u ranom djetinjstvu: priručnik za rad s djecom predškolske dobi na usvajanju humanih vrijednosti*. Zagreb: Udruženje Djeca prva
- Markovinović, A., Maleš, D. (2011). Pravo djeteta na sudjelovanje u procesu suradnje obitelji i odgojno-obrazovne ustanove. U M. Vantić-Tanjić, M. Nikolić, A. Huremović, A. Dizdarević (Ur.), *Unapređenje kvalitete života djece i mladih* (123-133). Tuzla: Udruženje za podršku i kreativni razvoj djece i mladih

- Mirosavljević, A., Car, S. (2017). Zakoni i strateški dokumenti koji se odnose na participaciju djece. U I. Jeđud Borić, A. Mirosavljević, M. Šalinović (Ur.), *Poštujmo, uključimo, uvažimo. Analiza stanja dječje participacije u Hrvatskoj* (20-43). Zagreb: Ured UNICEFa za Hrvatsku
- Mlinarević, V., Marušić, K. (2005). Prava djeteta i njihovo oživotvorenje u sustavu predškolskog odgoja i obrazovanja. *Život i škola*, 14(2), 29-39
- Moss, P. (2007). Bringing politics into the nursery: early childhood education as a democratic practice. *European Early Childhood Education Research Journal*, 15(1), 5–20
- Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje (2014). Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, Republika Hrvatska
- Nacionalni program odgoja i obrazovanja za ljudska prava na adresi (20. svibnja 2020.)
- Nacionalna strategija za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2014. do 2020. na adresi <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/ZPPI/Strategije%20-%20OGP/socijalna%20politika/NACIONALNA%20STRATEGIJA%20ZA%20PRAVA%20DJECE%20U%20RHZA%20RAZDOBLJE%20OD%202014.%20DO%202020.%20GODINE%5B1%5D.pdf> (21. svibnja 2020.)
- Petrović-Sočo, B. (2011). Nova paradigma shvaćanja konteksta ustanova ranoga odgoja. U D. Maleš (Ur.), *Nove paradigme ranog odgoja* (237-264). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za pedagogiju
- Pećnik, N. (2008). Prema viziji roditeljstva u najboljem interesu djeteta. U J. Kosor (Ur.), *Roditeljstvo u suvremenoj Europi: pozitivan pristup* (15-36). Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti
- Rogulj, E. (2018). Komunikacijske kompetencije odgojitelja. U A. Višnjić Jevtić, I. Visković (Ur.), *Izazovi suradnje. Razvoj profesionalnih kompetencija odgojitelja za suradnju i partnerstvo s roditeljima* (111-144). Zagreb: Alfa
- Shier, R. (2001). Pathways to Participation: Openings, Opportunities and Obligations. *Children & Society*, 15(2), 107-117
- Skoko, B., Benković, V. (2015). Znanstvena metoda fokus grupe – mogućnosti i načini primjene. *Politička misao: časopis za politologiju*, 46(3), 2017-236

- Slunjski, E. (2008). Dječji vrtić zajednica koja uči. Zagreb: Spektar Media
- Slunjski, E. (2009). Postizanje odgojno-obrazovne prakse vrtića usklađene s prirodom djeteta i odraslog. *Život i škola*, 22, 104-115
- Šagud, M. (2108). Participacija djece rane i predškolske dobi u aktivnostima. U A. Višnjić Jevtić (Ur.), *Zajedno rastemo – redefiniranje prakse i teorije predškolskog odgoja* (9). Čakovec: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Dječji vrtić „Cvrčak” Čakovec
- Širanović, A. (2017). Modeli dječje participacije u funkciji pedagoške elaboracije sudjelovanja djece. U D. Maleš, A. Širanović, A. Višnjić Jevtić (Ur.), *Pravo djeteta na odgoj i obrazovanje: teorije, politike i prakse* (136-151). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
- Višnjić Jevtić, A. (2018). Suradnički odnosi odgojitelja i roditelja kao pretpostavka razvoja culture zajednica odrastanja. U A. Višnjić Jevtić, I. Visković (Ur.), *Izazovi suradnje. Razvoj profesionalnih kompetencija odgojitelja za suradnju i partnerstvo s roditeljima* (77-110). Zagreb: Alfa

Izjava o samostalnoj izradi rada

Izjavljujem da sam ja, Vesna Ivić Hercigonja, studentica 2. godine diplomskog sveučilišnog studija *Rani i predškolski odgoj i obrazovanje* Učiteljskog fakulteta u Zagrebu, samostalno napisala diplomski rad na temu „*Participativna prava djece u ustanovi za rani i predškolski odgoj i obrazovanje*“.

U Zagrebu, lipanj 2020.

Ime i prezime

Vesna Ivić Hercigonja

Potpis

